

М. С. Саттарова С. С. Саттарова

КЪЫРЫМТАТАР ТИЛИ (ТУВГЪАН)

Къырымтатар ве рус тиллеринде окъуткъан
умумтасиль муэссиселери ичюн окъув къуланмасы

2 къысымда, **2 къысым**

КРЫМСКОТАТАРСКИЙ ЯЗЫК (РОДНОЙ)

Учебное пособие

для общеобразовательных организаций
с обучением на крымскотатарском

и русском языках

в **2 частях, часть 2**

сыныф

2

класс

Москва
«Просвещение»
2017

УДК 373.167.1:811.512.145
ББК 81.632-99(632)я71
С21

0+

Авторы: М. С. Саттарова, С. С. Саттарова

ШАРТЛЫ БЕЛГЫЛЕР:

- — эр кес дерске
- — суаллер ве вазифелер
- — динълев
- — диалог
- — айтув
- — аталар сёзлери
- — тапмаджалар

Саттарова М. С.

С21 Къырымтатар тили (тувгъан). 2 сыныф. 2 къысымда. 2 къысым. Къырымтатар ве рус тиллеринде окъуткъан умумтасиль музсиселери ичюн окъув къуллаанмасы.

= Крымскотатарский язык (родной). 2 класс. В 2 ч., 2 ч.: учеб. пособие для общеобразоват. организаций с обучением на крымскотатарском и русском языках. / М. С. Саттарова, С. С. Саттарова. — М.: Просвещение, 2017. — 103 [1] с.: ил. — ISBN 978-5-09-054795-6.

Учебное пособие «Крымскотатарский язык (родной). 2 класс» разработано в соответствии с Федеральным государственным образовательным стандартом начального общего образования и примерной программой по учебному предмету «Крымскотатарский язык (родной)» для общеобразовательных организаций под редакцией А. С. Аблятипова. Пособие предназначено для общеобразовательных организаций с обучением на крымскотатарском и русском языках, в которых крымскотатарский язык изучается как предмет.

Содержание учебного пособия направлено на формирование навыков устной и письменной речи, совершенствование всех видов речевой деятельности, освоение первоначальных знаний о лексике, фонетике, грамматике крымскотатарского языка, обеспечивает мотивацию обучения родному языку. Система заданий обеспечивает достижение личностных, предметных и метапредметных результатов в освоении основной образовательной программы начального общего образования.

УДК 373.167.1:811.512.145
ББК 81.632-99(632)я71

ISBN 978-5-09-054795-6(2)
ISBN 978-5-09-055375-9(общ.)

© Саттарова М. С., Саттарова С. С.
© Издательство «Просвещение», 2017
© Художественное оформление. Издательство «Просвещение», 2017
Все права защищены

9

20

АЗИЗ БАЛАЛАР!

Китап — бизим энъ якъын достумыз. О бизге билъги бере, догъру ёлны косьтере. Китапны севинъиз ве окъунъыз!

Бу дерслик сизге къырымтатар тилини огренмеге ярдым этер. Дерсликни азырламакъ ичюн чокъ чалышмакъ керек. Бу ишни алимлер, языджылар, оджалар, рессамлар, неширджилер япалар. Китапны темиз тутунъыз, саифелерини йыртманъыз.

Балалар, унутманъыз! Сизден сонъ кичик къарашларынгъыз бу дерсликтен билъги аладжакълар, ана тилини огренеджеклер.

ДЖУМЛЕ

43 дерс

ДЖУМЛЕНИНЪ ТЕРКИБИ

1-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Къайсы сёзлер группасы джумлени тешкиль эте? Озь джевабынъызны анълатынъыз.

1. Ватан, адам, мераметлик, омюр.
2. Эр бир адамнынъ озъ.
3. Эр бир адамнынъ озъ ватаны бар.

◆ Джумлени дефтеринъизге язып алынъыз. Джумледе насыл эсас фикир ифаделене? Анълатынъыз.

2-МЕШГЪУЛИЕТ. Шиир парчасыны окъунъыз. Дефтеринъизге язып алынъыз.

Гедже

Тынды сес-шамата.
Бутюн дюнья юкълай.
Тек юкъу бильмеген саат
Диварда такъылдай.

Н. Умеров

- ◆ Парчада къач джумле олгъаныны айтынъыз. Эр бир джумледе не акъкъында айтыла?
- ◆ Языда джумленинъ башыны ве сонъуны насыл къайд этемиз? Я агъзавий нутукъта джумлелерни бири-биринден насыл айырамыз?

Джумле — бу там фикирни бильдирген сёз я да бир къач сёз.

3-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Нокъталар ерине келишкен сёзни язынъыз. Ярдымджы сёзлер: **нида, икяе, суаль.**

Нокъта (.), суаль ишарети (?), нида ишарети (!) — бу **токътав ишаретлери**. Олар джумле сонъунда къоюла.

1. Эгер джумледе бир шей акъкъында раат-рат, ашыкъмадан айтылса, джумленинъ сонъуна **нокъта (.)** къоюла.

Хатырланъыз: бир шей акъкъында хабер эткен джумле — ... джумлеси.

Къыш тез кечти.

2. Эгер джумледе бир де бир шей акъкъында соралса, джумленинъ сонъунда **суаль ишарети (?)** къоюла.

Хатырланъыз: сорав бильдирген джумле — ... джумлеси.

Балалар ичюн шиирлерни ким яза?

3. Эгер джумле кучью дуйгъунен (къуванчен, къасеветнен, ачувнен) айтылса, джумленинъ сонъунда **нида ишарети (!)** къоюла.

Хатырланъыз: котеринки сеснен айтылгъан джумле — ... джумлеси.

Севем сени, гузель Къырым!

◆ Эр бир джумле чешитининъ адыны текрарланъыз ве токътав ишарети (?!), насыл «ишни» беджергени акъкъында нетиджелерни чыкъа-

рынъыз. Къайд этилген джумлелерни дефтеринъизге язып алынъыз.

4-МЕШГЪУЛИЕТ. Токътав ишаретлери ярдымынен джумлелерни догъру окъунъыз.

Биз денъиз ялысында кездик.

Не де дюльбер ялы!

Я сиз ялыда кездинъизми?

◆ Не ичюн джумлелернинъ сонъунда фаркълы токътав ишаретлери къоюлгъаныны анълатынъыз.

◆ Къайсы джумледе муэллиф бизге суальнен мураджаат эте?

◆ Джумлелернинъ къайсы бири икяе джумлеси, къайсы бири исе суаль ве нида джумлеси олгъаныны айтынъыз.

Эв иши

5-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Мында къач джумле олгъаныны айтынъыз. Сиз буны насыл тайин эттинъиз? Окъугъанда, эр бир джумлени давушнен токътав япып, къайд этинъиз.

Айванлар къышкъа азырланалар сансарлар гъайрегнен озьлерине ем азырлайлар базы айванлар къышта юкъугъа далалар олар бааръгедже юкълайлар.

◆ Къоюлмагъан токътав ишаретлери насыл «ишни» беджермек керек эдилер?

◆ Дефтеринъизге язгъанда, джумленинъ башыны ве сонъуны догъру къайд этинъиз.

омюр — аят — яшайыш
озъ — кенди

44 дерс

6-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Къайсы сёзлер сырасын-
дан джумле тизмек мумкюн?

Мен	Биз
берабер	ойнайым
барам	дерс
мектепке	яздым
достумнен	достум

Джумледе сёзлер бири-биринен манаджа
багъланып келелер.

7-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Берилген сёзлерден
джумлени насыл этип тизеджексинъыз? Анълатынъыз.
Джумлени тизинъыз ве дефтеринъизге язынъыз.

Раф, бар, меракълы, чокъ, китаплар.

- ◆ Дикъкъат этинъиз: джумлени тизгенде, сёз-
лерни манаджа бирлештирип, базы сёзлер-
нинъ шекилини денъиштирмек керек: **раф** —
рафта.

8-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни бойле окъунъыз: би-
ринджи джумледе давушнен биринджи сёзни къайд
этинъиз, экинджи джумледе исе — экинджи сёзни.

Баарь кельди.
Баарь кельди.

- ◆ Дикъкъат этинъиз: давушнен **баарь** сёзюни къайд этип, баарь кельгенини хабер этемиз, давушнен **кельди** сёзюни къайд этип, баарь энди кельгенини хабер этемиз.

Эр бир джумледе эсас фикирни бильдирген ма-
наджа эмиетли сёз бар.

9-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни окъуныз. Давушнен манаджа эмиетли сёзлерни ве интонациянен джумленинъ сонъуны къайд этинъиз.

- «Энъ татлы» шиирини ким язды?
- «Айванлар не айталар» шиирлерини ким язды?

- ◆ Джумлелерни дефтеринъизге язып алынъыз. Бу джумлелерге джевапларыны язмакъ ичюн ярдымджы сёзлернен къулланынъыз.
- ◆ Ярдымджы сёзлер: **Нузет Умеров, Асан Чер-геев.**

Эв иши

10-МЕШГЪУЛИЕТ. «Эдебий окъув» дерслигинден со-
нъунда нокъта, суаль ишарети, нида ишарети олгъан
джумлелерни тапып, дефтеринъизге язынъыз.

къайд этмек — белъгилемек
ишарет — белъги
эмиетли — муим

45 дерс

ДЖУМЛЕНИНЪ БАШ ВЕ ЭКИНДЖИ ДЕРЕДЖЕ АЗАЛАРЫ

11-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Сёзлерден джумле тизинъыз.

Акъмесджит яшайым мен шеэринде

- ◆ Джумлени дефтеринъизге язынъыз.

Сёзлер джумлеге бирлешкенде, оларнынъ эр бири джумленинъ азасы олып къала. Эр бир джумле азасынынъ озъ вазифеси ола.

12-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни тенъештиринъиз: оларнынъ бенъзерлиги ве фаркы неде?

Алим окъуй.

Алим китап окъуй.

Алим меракълы китап окъуй.

- ◆ Эр бир джумледе не айтыла? Алим акъын-да не айтыла? Бир сёзнен джевабыны айтынъыз.
- ◆ Эр бир джумледе къайсы сёзлер текрарлана? Бу сёзлер олмаса, джумленинъ манасы анълайышлы олур эдими?
- ◆ Фикринъизни билъдиринъиз: Алим окъуй сёлери эр бир джумледе баш азалары оламы?

Джумледе эр вакыт баш азалары ола. Олар джумленинъ негизини тешкиль этелер. **Негиз** — бу джумленинъ эсас манасыны билъдирген къысым.

13-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Дефтеринъизге язып алынъыз.

Сыджакъ улькелерден къушлар учып келелер.

- ◆ Къайд этильген сёзлер джумленинъ негизи олгъаныны исбатланъыз.
- ◆ Сынав кечиринъиз! Башта эки къайд этильген сёзни джедвелънен къапатынъыз, сонъра исе тек бир къайд этильген сёзни. Къайд этильмеген сёзлерни окъугъанда, окъугъанынъызнынъ манасы анълайышлымы? Олар джумлени тешкиль этелерми?
- ◆ Сиз энди джумленинъ негизи (онынъ баш азалары) къушлар учып келелер сёзлери олгъанында эминсинъиз.

14-МЕШГЪУЛИЕТ. Суаллери окъунъыз. Джаппларыны, ярдымджы сёзлернен файдаланып, дефтерингизге язынъыз.

1. Тавукълар къайда яшайлар?	куместе
2. Оларгъа ким ем бере?	къартбабам
3. Тавукълар не къозлайлар?	йымырта

- ◆ Джумлелерде негизни тапынъыз.

Эв иши

15-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Эр бир джумленинъ негизини тапып, дефтерингизге язып алынъыз.

1. Осюмликлер къышки юкъудан уяналар.
2. Азбарда чешит чечеклер ачылды.
3. Багъчада къушлар шенъ отелер.

ульке — девлет, дияр, мемлекет
осюмлик — небат

46 дерс

16-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Оджа сорады
Дерснинъ сонъунда:
— Энъ татлы шей не
Бу дюньяда?

Н. Умеров

- ◆ Къайд этильген сёзлер джумленинъ негизини олгъаныны исбатланъыз.

- ◆ Джумледе не акткъында хабер этиле? Оджа нени сорады? Метинден тапып окъунъыз. Бу къысым хаберни изалай.

Джумленинъ негизини тешкиль этмеген сёзлер, экинджи дередже азалары ола. Экинджи дередже азалары джумленинъ баш азаларыны айдынлаталар, оларны изалайлар.

17-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Бизге бааръде
кельди къуруджылар.
Олар толадан
янъы эв къурдылар.

Н. Умеров

- ◆ Къайд этильген сёзлер джумленинъ экинджи дередже азалары олгъаныны исбатланъыз.
- ◆ Джумленинъ экинджи дередже азалары насыл суаллерге джевап берелер? Олар къайсы сёзлерни изалап келелер?

18-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Джумлелерни ве схемаларны тенъештиринъиз. Схемалар джумлелернинъ къайсы бирине келише? Анълагынъыз.

Талебелер окъуйлар.
Кунеш кыздыра.
Адиле йырлай.
Къушлар учалар.

Ким? Не япа? Не? Не япа?
Кимлер? Не япалар? Нелер? Не япалар?

- ◆ Фикиринъизни бильдиринъиз: эр бир джумлени тешкиль эткен сёзлер джумленинъ баш азалары оламы?
- ◆ Эр бир джумледе ким? я да не? акъкъында айтыла? Бу сёзлер насыл суаллерге джевап берелер?

Джумленинъ ким я да не акъкъында айтылгъаныны бильдирген баш азасы — **муптеда**. Муптеда ким? я да кимлер?, не? я да нелер? суаллерине джевап бере. Джумледе муптеда бир сызыкънен белгилене. Меселя: Адиле йырлай. Кунеш къыздыра.

19-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Метинде на акъкъында айтыла?

Къар ириди. Орталыкъ ешере. Ап-акъ акъбардакълар ачыла. Табиат джанлана. Ильк баарь кельди.

- ◆ Метинде къач джумле бар? Эр бир джумледе муптеданы белгиленъиз. Муптеда насыл суалъге джевап бере?
- ◆ Джумлелерни дефтеринъизге язып алынъыз. Муптеда устюне суалини язынъыз.

Эв иши

20-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз.

1. Биз оджамызнен дагъгъа бардыкъ.
2. Джелал сепетке дагъ джилеги джыйды.
3. Къартанам дюльбер койде яшай.
4. Меръем чулнен пенджеренинъ тозуны сюрте.

- ◆ Джумлелерде муптеданынъ астыны сызынъыз.

дюнья — алам
орталыкъ — этраф
илък — биринджи

47 дерс

21-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз.

1. Анам фермада къушчы олып чалыша.
2. Бизде эр кунъ дёрт дерс ола.
3. Амет окъувда зайыф аркъадашларына ярдым этмеге севе.
4. Меним агъам учуджы олмагъа истей.

- ◆ Эр бир джумледе ким? я да не? акъкъында айтыла? Муптеданынъ астыны сызынъыз.

22-МЕШГЪУЛИЕТ. Нокъталар ерине келишкен сёзни тапып, нумюне боюнджа язынъыз.

Нумюне: Ель (не япа?) эсе.

Къушлар
Чечеклер
Кунеш
Денъиз

Ярдымджы сёзлер: **далгъалана, кыздыра, чивильдеше, ача.**

- ◆ Джумлелерде муптеданынъ астыны сызынъыз. Эр бир джумледе муптеда акъкъында не айтыла?

Муптеда акъкъында не айтылгъаныны билъдирген джумленинъ баш азасы — **хабер**. Хабер не **япты? не япа? не япалар? не япаджакъ?** кибиди суаллерге джевап бере. Джумледе хабер эки сызыкънен белгилене. Меселя:
Талебелер окъуйлар. Къушлар учалар.

23-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни дефтеринъизге язып алынъыз. Муптеданы бир сызыкънен, хаберни исе эки сызыкънен сызынъыз.

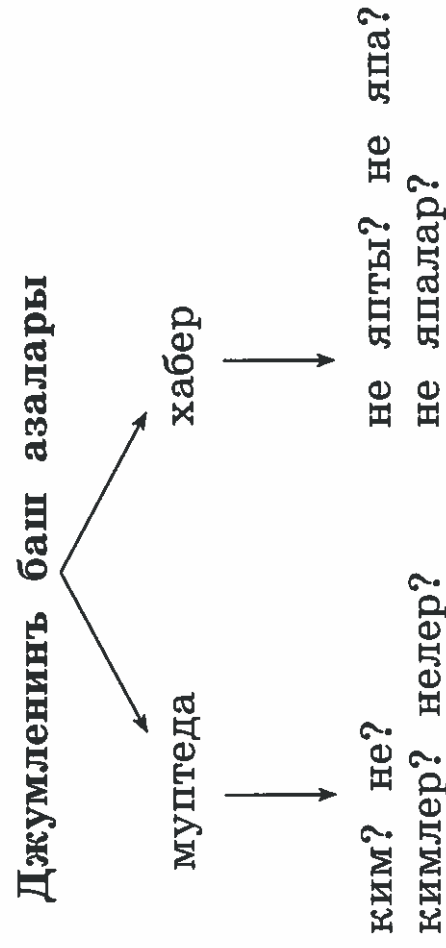
Нумюне: Энвер хасталанды.

Энвер хасталанды. Саба сыджагъы котерильди. Анасы онъа илядж берди. Акъшамгъа таба Энвер тюзелъди.

- ◆ Джумленинъ экинджи дередже азаларыны айтынъыз. Олар насыл суаллерге джевап бере? Экинджи дередже азалары къайсы сёзлерни изалап келелер?

Джумленинъ баш азалары — муптеда ве хабер. Олар джумленинъ грамматик негизини тешкиль этелер. Къалгъан сёзлер джумленинъ экинджи дередже азалары.

24-МЕШГЪУЛИЕТ. Схемагъа бакъып, корьгенинъизни анълатынъыз.

(Ким?) Эмир (не япа?) чала.

(Не?) мышыкъ (не япа?) миявлай.

Эв иши

25-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Кучъю ель башланды. Сокъакъларда тоз котерильди. Кокни булуглар къапатты. Къуветли ягъмур ягъды.

◆ Эр бир джумледен муптеда ве хаберни нумюне боюнджа язып алынъыз.

Нумюне:

Ель (не япты?) башланды.

къуветли — кучъю

изаламакъ — анълатмакъ

48 дерс

26-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Чечеклерни (ненен?)... суваралар.
Мыхны (ненен?)... къакъалар.
Урбаны (ненен?)... темизлейлер.
Шорбаны (ненен?)... ашайлар.
Отъмекни (ненен?)... кеселер.
Тахтаны (ненен?)... пычалар.

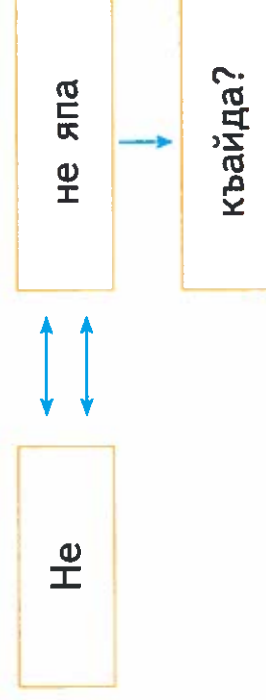
- ◆ Джумлелерни язып алынъыз. Нокъталар ери-не келишкен сёзлерни къююнъыз.
- ◆ Нокъталар ерине языладжакъ сёзлер: чёт-кюнен, пычакънен, пычкъынен, фискинен, чёкюнчен, къашыкънен.

27-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Джумле биткен ерде сесинъизни алчакълаштырынъыз.

Бааръ кельди Кунеш къыздыра Къушлар узакъ иллерден къайта Чёльде отлар ешере Озенлер шувудай.

- ◆ Дефтеринъизге язып алынъыз. Джумлелернинъ сонъуна нокъта къююнъыз. Муптеда-ны бир сызыкънен, хаберни эки сызыкънен къайд этинъиз.

Берильген схема къайсы джумлеге келише?

28-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Мен денъиз ялысына бардым. Денъизден салкын елъчик эсти. Денъиз устюнде чагъалалар учуша. Мен денъиз ялысындан тос-томалакъ ташчыкълар топладым.

- ◆ Джумлелернинъ баш азаларыны белгилеп, дефтеринъизге нумюне боюнджа язынъыз.

Нумюне:

Ким? Не яптым?

Мен бардым.

29-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз. Суаллер ерине келишкен сёзлерни тюшюнип язынъыз.

1. (Ким?) экинджи сыныфта окъуй.
2. Коюмизде балабан ве дюльбер (не?) къурулды.
3. Багъчада (нелер?) шенъ отелер.
4. (Кимлер?) дерске ашыкъта.

Эв иши

30-МЕШГЪУЛИЕТ. Ширни бир къач кере окъунъыз. Акълынызда тутуп, дефтеринъизге язынъыз.

Дём-дём, дёмана,
Кадам манъа назлана.
Къаве пише, чай къайнай,
Оджакъларда от яна.

З. Аппазова

- ◆ Шиирде къач муптеда ве къач хабер бар? Оларнынъ астыны сызынъыз.

кадя — къардаш
къач — не къада
отелер (къушлар) — йырлайлар

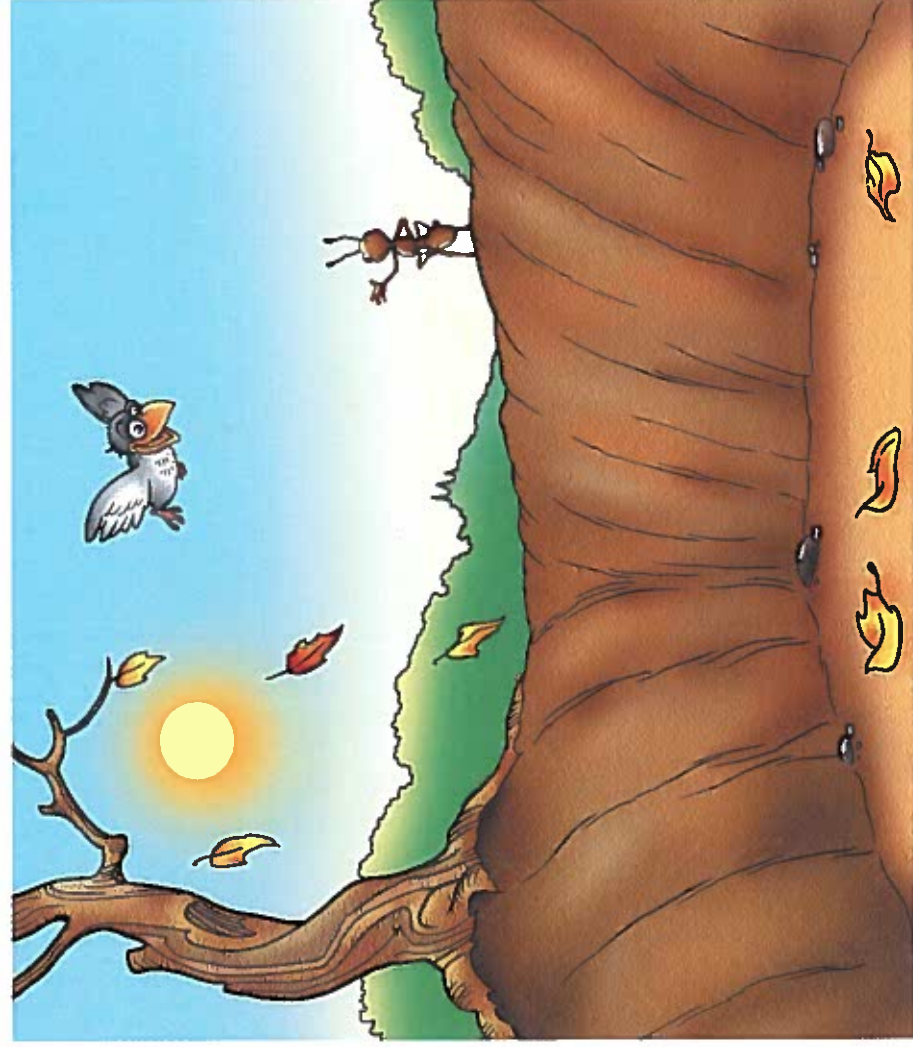

49 дерс

31-МЕНІГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Бу парча къайсы ма-
салдан алынъган?

Къарынджа терен бир дере янына барып,
онынъ ичине тюше. Деренинъ ичинде тылсымлы
от тапа. Тапа, амма къопарып оламай.

Къарынджа башыны котерип, тепеге, тереклер
устюне бакъа. Балабан терекнинъ энъ юкъарыдаки
далында бир къара къаргъа отургъаныны коре.

— Къаргъа, къаргъа? Манъа мына бу отны узьмеге ярдым эт, — деп ялвара къарынджа. Къаргъа исе, къарынджаны динълемей, учып кете.

- ▲ Къарынджа къайда тюше?
- ▲ О деренинъ ичинде не тапа?
- ▲ Къарынджа тылсымлы отны узьмеге кимге ялвара?
- ▲ Къаргъа къарынджагъа ярдым этеми?
- ◆ Сонъки джумлени дефтеринъизге язып алы- нъыз. Муптеда ве хаберни къайд этинъиз.

32-МЕШГЪУЛИЕТ. Берильген сёзлернен джумлелер тизинъиз. Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз.

Ана тили, бугунъ, олды, дерси;
бизге, янъы, оджамыз, анълатты, мевзу;
биз, сонъ, яптыкъ, вазифе;
бердик, суаллерге, джевап;
джевапларымызны, бегенди, оджамыз.

- ◆ Джумлелер манаджа бири-биринен багълымы?
- Олар метинни тешкиль этелерми? Метинге серлева къююнъыз.
- ◆ Джумлелерде баш азаларны белъгиленъиз.

Джумленинъ экинджи дередже азалары языда далгъалы сызыкънен белъгилене. Меселя: Ани-
фе мусафирлерге къаве пиширди.

33-МЕШГЪУЛИЕТ. Берилген схемаларгъа джумлелернинъ къайсы бири келише?

1. Бугунъ Найле кеч уянды.
2. Мен кемане чалам.
3. Бульбуль оте.
4. Эдие меракълы икяелер яза.

1. | _____ .

2. | _____ ~~~~~ .

◆ Схемаларгъа келишкен джумлелерни дефтеринъизге язынъыз.

34-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Догъру тизилген джумлени тапып, дефтеринъизге язып алынъыз.

1. Къырымда, башлап, адамлар, энъ, яшагъан, заманлардан, къадимий.
2. Энъ къадимий, адамлар яшагъан, заманлардан башлап, Къырымда.
3. Къырымда энъ къадимий заманлардан башлап адамлар яшагъан.

◆ Джумленинъ баш ве экинджи дередже азаларынынъ астыны сызынъыз.

Эв иши

35-МЕШГЪУЛИЕТ. Токътав ишаретлерини хатырланъыз. Оларнынъ ярдымынен шиирни догъру окъунъыз.

Сокъакъ бою келе Амет,
Ёлда ята кок кирамет.
Шаша Амет,

Токътай Амет:

«Къайдан тышти бу кирамет?
Бойле шейлер ола сийрек,
О тылсымлы олса керек!»

Н. Умеров

- ◆ Къайд этильген сёзлер джумленинъ негизи оламы? Исбатланъыз.
- ◆ Шиирни дефтеринъизге язып алынъыз.

от — когет
ялвармакъ — риджа этмек
къадимий — эски

50 дерс

ДЖУМЛЕДЕ СЁЗЛЕРНИНЪ БИРИ-БИРИНЕН БАГЪЫ

36-МЕНШЪУЛИЕТ. Джумлени дефтеринъизге язы-
нъыз. Баш азаларынынъ астыны сызынъыз.

Талебелер байрамгъа азырланалар.

Бу джумледе сёзлер бири-биринен бойле багъ-
лангъан:

Талебелер (не япалар?) азырланалар; азырлана-
лар (неге?) байрамгъа.

Джумледе сёзлер бири-биринен манаджа багъ-
лана. Сёзлер арасындаки багъны суаль ярды-
мынен белгилемек мумкюн.

37-МЭШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Джумледеки сёзлерни бири-биринен догъру багъланъыз.

Нумюне: Битам къаве пиширди.

Битам (не япты?) пиширди;
пиширди (не?) къаве.

Мен къавени фильджанларгъа толдурдым.

Мен (не яптым?)...;
толдурдым (нени?)...;
толдурдым (неге?)... .

Битам къартбабамны софрагъа чагъырды.

Битам (не япты?)...;
чагъырды (кимни?)...;
чагъырды (неге?)... .

◆ Джумлелерни дефтерингизге язып алынъыз.

Джумленинъ баш ве экинджи дередже азала-
рынынъ астыны сызынъыз.

◆ Бу насыл джумлелер: икяе, суаль я да нида?

38-МЭШГЪУЛИЕТ. Ресимге бакъып, суаллерге джевап беринъиз.

- ◆ Ресимде кимлерни коресинъыз? Эр бир бала-
гъа ад къююнъыз.
- ◆ Олар не япалар?
- ◆ Ерни ким къаза?
- ◆ Чечеклерни ким сача?
- ◆ Фискинен ким суvara?

- ◆ Джевапларны дефтеринъизге язынъыз. Джумле-
лерде муптеда ве хабернинъ астыны сызынъыз.

39-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

1. Анам (кимге?) ... (не?)... алды.
2. Мен (кимге?) ... (не?) ... багъышладым.
3. Тюкянджы (кимге?)... (не?) ... берди.

- ◆ Нокъталар ерине келишкен сёзни язынъыз.

Нумюне: Энвер (кимге?) достуна (не?) мектюп язды.

Нокъталар ерине языладжакъ сёзлер: манъа,
отъмек, къардашыма, оюнджакъ, достума, китап.

40-МЕШГЪУЛИЕТ. Шиирни окъунъыз. Муптеда ве ха-
берлерни тапынъыз.

Кемане

Эмин алды кемане,
Анасы йырлай мане,
Эльмаз оюнгъа тюшти,
Эр кес бакъып кулюшти.

Э. Асанова

- ◆ Дефтеринъизге кочюринъыз. Сёзлерни эджа-
ларгъа болип язынъыз. Тек индже созукълар-
нен кельген сёзлернинъ астыны сызынъыз.

Эв иши

41-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни окъунъыз. Эр бир джумледе не акъкъында айтыла?

1. Дюнъяда бир къач тюрлю къушлар бар.
2. Чёльде буюк айванлар аз расткелелер.
3. Къырымда тузлу сувлу голлер пек чокъ.
4. Кемириджи айванларнынъ чокъусы юваларда яшайлар.

◆ Дефтеринъизге темиз ве дюльбер язып алынъыз. Джумлелерде баш ве экинджи дередже азаларыннынъ астыны сызынъыз.

багъышламакъ — бахшыш этмек
эр кес — эписи

51 дерс

42-МЕШГЪУЛИЕТ. Метинни дикъкъагнен окъунъыз.

Бир огъланчыкътан къартанасынынъ адыны со-
райлар. О исе бильмей экен.

— Я къартбабанъны насыл чагъырасынъ?

— Къартбаба, манъа бал беринъиз, — дейим,
джевап берди огъланчыкъ.

Кулюнчли, амма пек о къадар дегиль. Бойле
балалар олгъаны кедерлидир. Бельки олар ана-
бабасынынъ адларыны да унуткъандырлар.

Яхшы балалар исе эм ана-бабасынынъ, эм
къартана-къартбабаларыннынъ, эм де деделерининъ
адларыны билелер.

Д. Чередниченкодан

◆ Сонъки джумлени дефтеринъизге язып алынъыз. Бу джумледе не акъкъында айтыла?
Муптеда ве хабернинъ астыны сызынъыз.

- ◆ Сиз якъын адамларынъызнынъ адларыны билесинъизми? Оларны дефтеринъизге язынъыз.

43-МЕШГЪУЛИЕТ. Аталар сёзлерини окъунъыз. Маналарыны анълатынъыз.

- Ана-бабагъа урьмет этсенъ, озюнъ урьмет корерсинъ.
- Лафны тюшюнип айт.

- ◆ Бу аталар сёзлери не акъкъында? Оларны дефтеринъизге язынъыз ве эзберленъиз.

44-МЕШГЪУЛИЕТ. Тапмаджаны дефтеринъизге язынъыз.

Анавы эвде чыкъ-чыкъ,
Мынавы эвде чыкъ-чыкъ,
Анъламасанъ, эвден чыкъ.

- ◆ Джевабыны айтынъыз. Бу сёзнен джумле уйдуруп, дефтеринъизге язынъыз. Джумленинъ схемасыны япынъыз.

45-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни дефтеринъизге язып алынъыз.

Эдемге тизеси чешит тюсте боя багъышлады.
Азбарда балалар футбол ойнайлар.

Дагъда ювез тереклери осе.
Озен боюнда койлер ерлешкен.

- ◆ Къайд этильген сёзлернинъ устюне суалини язынъыз. Олар джумленинъ баш я да экин-джи дередже азалары ола? Нумюне боюнджа анълатынъыз.

Нумюне:

Ким? Тизеси. Бу — муптеда.
Тизеси не япты? Багъышлады. Бу — хабер.
Тизеси багъышлады — джумленинъ баш азалары.

- ◆ Джумленинъ экинджи дередже азаларыны далгъалы сызыкънен къайд этинъиз.

Эв иши

46-МЕШГЪУЛИЕТ. Окунъыз.

Къашкъыр агъызыны ача.
Тавшан къашкъырдан къача.
Къашкъыр чапа, еталмай,
Тавшанчыкъны туталмай!

Л. Асанова

- ◆ Дёртлюкте не акъкъында айтыла? Озь сёзлеринъизнен икяе этинъиз.
- ◆ Биринджи ве экинджи джумлени дефтеринъизге язып алынъыз. Джумленинъ баш ве экинджи дередже азаларыны къайд этинъиз.

бойле — шойле, ойле
икяе этмек — айтмакъ
уръмет — сайгъы

СЁЗ

52 дерс

СЁЗ ВЕ ОНЫНЪ МАНАСЫ

47-МЕШГЪУЛИЕТ. Ресимге бакъынъыз.

- ◆ Ресимде кимлерни коресинъыз? Даа ресимде не бар? Шейлернинъ адларыны язынъыз.
- ◆ Ресимге бакъып, джумле уйдурып язынъыз.

Этрафтаки бутюн шейлерни сёзнен адландыр-макъ мумкюн. Сёзлер адландыра:

адамларны: огълан,
къыз;
айванларны: кирпи,
тильки; осюмликлерни:
гуль, чам;
урбаларны: ангер, шган;
сайыларны: бир, эки

табиат адиселерини:
къар, ягъмур;
арекетлерни: чапа, се-
кире;
дуйгъуларны: къуванч,
ачув;
аляметлерни: безаз,
къырмызы;

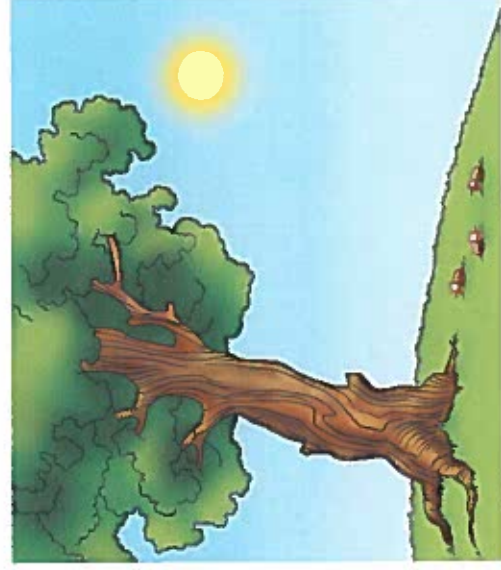
48-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Бааръде лялелер ренкке
 ренк къошса,
Къаршынгъда Аюв-Дагъ
 созулып ятса,
Дагъларда чокъракълар
 шырылдап акъса,
Бу демек — Ватандыр,
 Ватандыр, Ватан!
 Р. Фазыл

- ◆ Бу сатырларны окъугъанда, нени тасавур эттинъиз? Бу ресимни тасавур этмек ичюн насыл сёзлер ярдым этти?
- ◆ Шиирге серлева къоюнъыз.

49-МЕШГЪУЛИЕТ. Ресимге бакъынъыз.

Эмен

Ири ве къатты япракълы терек. Онынъ мейвалары — пелит фындыгы.

- ◆ Ресимде не корьдинъиз? Онынъ адыны окъунъыз.
- ◆ Эмен сёзю нени бильдире? Бу сёзнинъ манасыны окъунъыз.

Бир де бир шейни бильдирген сёз — сёзнинъ лексик манасы ола.

Эмен сёзюнинъ лексик манасы — ири ве къатты япракълы терек. Онынъ мейвалары — пелит фындыгъы.

50-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзни окъунъыз.

Мейва

- ◆ Бу сёзни окъуп, сиз нени тасавур эттинъиз? Мейва сёзюнен джумле уйдурынъыз ве дефтеринъизге язынъыз.

Мейва сёзюнен биз сувлу, ашалгъан багъча реклерининъ мейваларыны адландырамыз. Мейва сёзю — терек мейваларынынъ умумий ады.

51-МЕШГЪУЛИЕТ. Лексик манасына коре сёз группаларыны окъунъыз.

1. Хыяр, хавуч, бибер, помидор.
2. Антер, кольмек, штан, шарф.

- ◆ Эки сырагъа язылгъан сёзлернинъ умумий адыны айтынъыз. Бу сёзлернен джумлелер уйдурынъыз ве дефтеринъизге язынъыз.

Эв иши

52-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Сёзлерни группаларгъа лексик маналарына коре язынъыз.

Сары, мелевше, къырмызы, мор, акъбардакъ, ешилъ, сары, пападие, мавы, къаранфилъ.

1. Тюслер: ... ,

2. Чечеклер: ... ,

тюз — renk
къырмызы — къызыл

53 дерс

53-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Изаатлы лугъатчыкъ

Мераметлик — бу биревни аджымакъ, онъа яхшы мунасебетте олмакъ.

Ишкир — чалышмагъа талапкъар, чебер олмагъа тырышкъан.

Тенбель — чалышмагъа севмеген, беджериксиз.

◆ Къайд этильген сёзлер нени билдиргенини огренинъиз. Изаатлы лугъатчыкъны дефтеринъизге язып алынъыз.

54-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Сёзлерни группаларгъа лексик маналарына коре язынъыз.

Эким, сансар, къуруджы, къашкъыр, арслан, учуджы, дюльгер, оджа, кирпи, къаплан.

1. Зенаатлар: ... , ... ,

2. Айванлар: ... , ... ,

- ◆ Сиз бу группаларға кирген даа насыл сөзләрни билесинъиз? Сыраларны келишкен сөзләрнен девам этинъиз.

55-МЕШГЪУЛИЕТ. Бу зенаатлар не ичюн бойле адландырылгъан? Аньлатынъыз.

Багъджы, ашчы, тикиджи, къуруджы, учуджы.

- ◆ Бу зенаат сайплери не япалар? Эки сөзнен джумлелер уйдурып язынъыз. Джумлелерде баш ве экинджи дередже азаларыны къайд этинъиз.

56-МЕШГЪУЛИЕТ. Сөзлер сырасындан арткъач олгъан сөзни тапынъыз. Бу сөзнен джумле уйдурып язынъыз.

1. Дефтер, къалем, дерслик, къарандаш, мелеше, кунъделик.
2. Къой, эчки, сыгъыр, бузав, мантар, къозу.

Эв иши

57-МЕШГЪУЛИЕТ. Сөзлер группаларыны окъунъыз.

1. Чагъала, къаргъа, торгъай, гогерджин.
2. Эмен, чам, нарат, кестане.

- ◆ Эки сырагъа язылгъан сөзләрнинъ умумий адыны айтынъыз. Бу сөзләрнен джумлелер уйдурынъыз ве дефтеринъизге язынъыз.

изаат — айдынлатув

зенаат — унер

арткъач — зияде

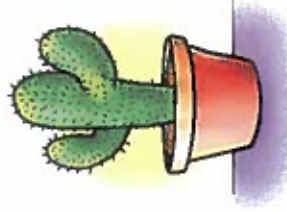
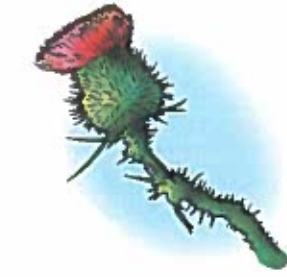
54 дерс

БИРМАНАЛЫ ВЕ ЧОКЪМАНАЛЫ СЁЗЛЕР

58-МЕШГЪУЛИЕТ. Ресимлерге бакъынъыз. Окъунъыз.

- 1) 1. Тикен.
2. Кактуснынъ тикенлери.
3. Кирпининъ тикенлери.

- 2) 1. Ине.

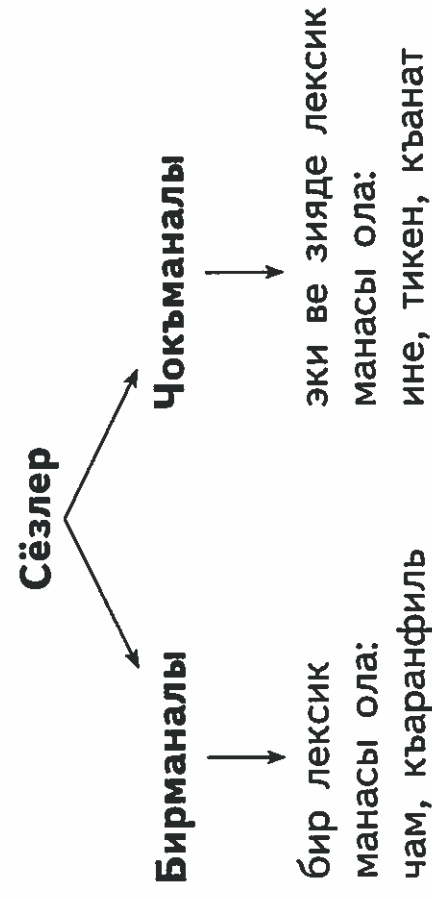
2. Шприцнинъ инеси.

3. Балкъуртнынъ инеси.

- ◆ Бу предметлер бири-бирине ненен ошайлар?
Тикен, ине сёзлерининъ къач манасы бар?

59-МЭШГЪУЛИЕТ. Схемагъа бакъынъыз. Окъунъыз.

- ◆ Не ичюн сёзлер бирманалы ве чокъманалы деп адландырылгъан?
- ◆ Схемадан истеген чокъманалы сёзнингъ маналарыны аңлатынъыз.

Сёзлер бирманалы ве чокъманалы оларар. Бирманалы сёзлер тек бир мананы билъдирелер. Меселя: дерслик, рале. Чокъманалы сёзлер бир къач мананы билъдирелер. Меселя: терекнингъ япрагъы, дефтернингъ япрагъы.

60-МЭШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

1. Къушнынъ къанатлары, учакънынъ къанатлары;
2. Адамнынъ бурну, гемининъ бурну;
3. Адамнынъ аягъы, масанынъ аягъы.

- ◆ Къанат, бурун, аякъ сёзлерининъ даа башкъа маналары бармы? Тюшюнип айтынъыз.
- ◆ Сёзлерни дефтерингизге язынъыз.

61-МЕШГЪУЛИЕТ. Тапмаджаларны окъунъыз. Джевабыны айтынъыз.

1. Ер астында ювасы бар,
фырчы киби тикени бар.

2. Кете-кете — изи ёкъ,
буруны бар — козю ёкъ.

- ◆ Тапмаджаларда насыл чокъманалы сёзлер бар?
Оларнен бирер джумле уйдуруп язынъыз.
- ◆ Тапмаджаларны эзберленъиз.

Эв иши

62-МЕШГЪУЛИЕТ. *Адамнынъ бети, китапнынъ бети* сёзлеринен джумлелер уйдуруп язынъыз. Джумлелернинъ схемаларыны япынъыз.

бет — юзъ
саифе — бет

55 дерс

СИНОНИМЛЕР ВЕ АНТОНИМЛЕР

63-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

1. Юзюнъиз эр вакъыт кульсюн!
Алим, бетинъни юв.
2. Бабамнынъ эллери чебердир.
Айше, мени къолумдан тут.

- ◆ Джумлелерден айны бир шейни бильдирген сёзлерни тапынъыз. Оларны дефтеринъизге язып алынъыз. Олар фаркълы теляффуз этилеми?

Тильде теляффузы башкъа, амма маналары бир я да бири-бирине якъын олгъан сёзлер бар. Меселя: юзь — бет, эль — къол, чалыша — ишлей.

Бойле сёзлерге синонимлер дейлер.

64-МЕНШГЪУЛИЕТ. Сёзлер такъымында бирер арткъач сёз бар. Оларны тапынъыз.

1. Къартана, бита, ана;
2. Тербиели, уфакъ, эдепли;
3. Къырмызы, безъ, къызыл;
4. Балабан, дюльбер, буюк.

- ◆ Не ичюн бу сёзлер арткъач? Анълатынъыз.
- ◆ Арткъач сёзлерни дефтеринъизге язынъыз. Оларгъа синонимлер тапынъыз.

65-МЕНШГЪУЛИЕТ. Дерсликинъ саифелеринде синонимлер лугъаты берильген. Бегенген 5 синонимлер сырасыны дефтеринъизге язынъыз. Эки сёзнен джумлелер уйдуруп язынъыз.

66-МЕНШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Синонимлерни сечип, нумюне боюнджа язынъыз.

Нумюне: къырмыскъа — къарынджа

Къырмыскъа, нур, безъ, къарынджа, акъ, йыр, арзу, аят, шавле, ушюмек, тюркю, бузламакъ, истек, омюр.

Эв иши

67-МЕШГЪУЛИЕТ. Аталар сёзюни окъунъыз. Манасыны аңлатынъыз.

- Инсаннынъ урьмети озъ элинде.
- ◆ Ашагъыдаки сырадан аталар сёзюнинъ эр бир сёзюне синонимини тапынъыз. Дефтеринъизге язынъыз.

Сес, адам, давуш, кенди, уфакъ, сайгъы, къол, урьмет.

56 дерс

68-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

1. Китап — къалын, дефтер исе —
2. Дондурма — сувукъ, чай исе —
3. Шеэр — балабан, кой исе —

- ◆ Нокъталар ерине келишкен сёзни сечип алынъыз: **татлы, индже, аджджы, сыджакъ, экши, уфакъ, лезетли.**
- ◆ Джумлелерни дефтеринъизге язынъыз.

Тильде маналары къаршы олгъан сёзлер бар: дюльбер — чиркин, саба — акъшам. Бойле сёзлерге **антонимлер** дейлер.

69-МЕШГЪУЛИЕТ. Аталар сёзлерини окъунъыз. Маналарыны аңлатынъыз.

- Яхшы адам яман сёз айтмаз.
- Урбанынъ янъысы яхшы, достнынъ — эскиси.
- Эски дост душман олмаз.

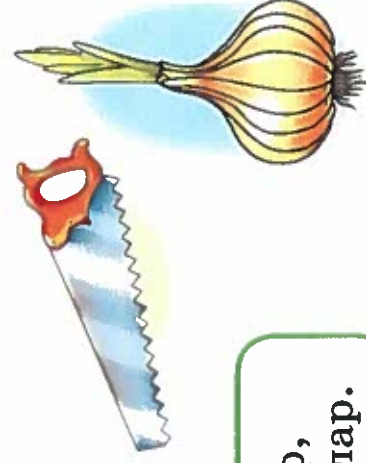
- ◆ Аталар сёзлеринден антонимлерни язып алыңыз.

70-МЕШГЪУЛИЕТ. Берильген сёзлерден антонимик чифтлерни язып алыңыз.

Нумюне: къатты — йымшакъ

Къатты, юксек, темиз, акъшам, йымшакъ, чокъ, ишкир, алчакъ, кирли, аз, саба, тенбель.

71-МЕШГЪУЛИЕТ. Тапмаджаларны окъуңыз. Джавапларыны айтыңыз.

1. Чапа арткъа эм огге,
Тишлеп, боле экиге.

2. Оськенде устюни ашайлар,
Пишкен сонъ астыны ашайлар.

- ◆ Къайд этильген къаршы маналы сёзлерни дефтеринъизге язып алыңыз. Бойле сёзлерге не дейлер? Хатырланъыз. Тапмаджаларны эзберленъиз.

Эв иши

72-МЕШГЪУЛИЕТ. Дерсликнинъ сонъунда берильген лугъаттан 5 антонимик чифтини язып алыңыз. Эки сёзнен джумлелер уйдуруп язынъыз.

яман — ярамай
кирли — пис
темиз — пак

СЁЗ ЧЕШИТЛЕРИ

57 дерс

СЁЗ ЧЕШИТЛЕРИ АҚЪЎЫНДА УМУМИЙ МАЛЮМАТ

73-МЕШГЪУЛИЕТ. Ресимге бакъынъыз.

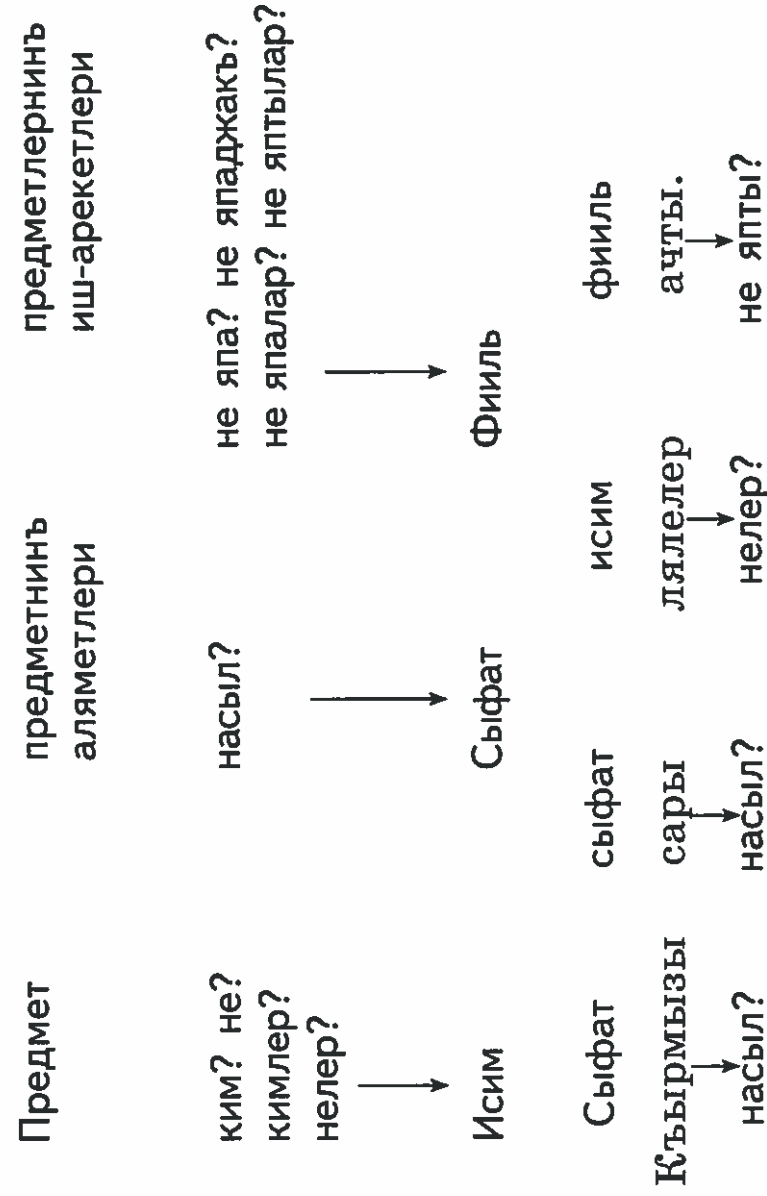
- ◆ Башта ресимде олгъан предметлернинъ адларыны, сонъра оларнынъ аляметлерини ве предметлернинъ аркетлерини айтынъыз. Эр бир сёз насыл суальге джевап бере?

- ◆ Ресимге бакъып, бир къач джумле уйдурьп язынъыз.

Къырымтатар тилинде сёзлер группаларгъа бирлешелер. Бу группалар сёз чешитлери деп адландырыла. Эр бир сёз чешити я да предметнинъ ады ола, я да предметнинъ аляметини ве иш-арекетини билъдире. Эр бир сёз чешитининъ ады ола: исим, сыфат, фииль ве илх.

Сёз чешитлери

Сёзлер-адлар

74-МЭШГЪУЛИЕТ. «Сёз чешитлери» схемасыны бакъынъыз. Сёз чешитлерининъ адларыны окъунъыз. Эр бир сёз чешити акъкъында схемагъа эсасланып, икяе этинъыз. Схемадаки джумлени окъунъыз. Джумле къайсы сёз чешитлеринден ибарет?

75-МЭШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Бу сёзлер къайсы масалдан алынган? Масалнынъ башыны хатырлап, икяе этинъыз.

1. Хораз, тавукъ, къомшу, эв, туз, ягъмур, пичен, йымырта.

2. Дюльбер, юксек, йылтыравукъ, мераметли, гъарип, къокъулы.

3. Яшай экен, ярдым эте, тюшюне, къувып йибере, къайта, ирий, сылана.

◆ Эр бир сырада берильген сёзлерни огрининъыз. Бу сёзлер къайсы сёз чешитлерине аит? «Сёз чешитлери» схемасынен файдаланынъыз. Исим, сыфат ве фиильни неге эсасланып айырдынъыз?

◆ Истеген сёзлернен бир джумле уйдуруп язынъыз.

76-МЭШГЪУЛИЕТ. «Мен северим» йырындан парчаны окъунъыз. Дефтеринъизге язып алынъыз.

Мен северим мелевше,
Сен северсинъ акъбардакъ.
Мен северим орман-дагъ,
Сангъа чёллер яраша.

◆ Бу сатырларгъа шенъ, пек тез, пек сакин, яваш я да джанлы музыка келише?

- ◆ Къайд этильген сёзлер нени билдире? Олар насыл сёз чешити оларар?

Эв иши

77-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Сёзлерни маналарына коре джедвельге язынъыз.

Бааръ, кунешли, кельди, озен, акъа, табият, къушлар, безъ, отелер, шенъ, джанлана, къырмызы, ешере.

Исим	Сыфат	Фииль
бааръ	кунешли	кельди
...	...	...

- ◆ Истеген сёзлернен эки джумле уйдурьп язынъыз.

58 дерс

ИСИМ

78-МЕШГЪУЛИЕТ. Ресимлерге бакъынъыз. Суаллерге догъру джевап беринъыз.

Бу ким? — Бу —

Бу ким? — Бу —

Бу ким? — Бу —

Бу ким? — Бу —

Къырымтатар тилинде тек инсанларны биль-
дирген сёзлер **ким?** **кимлер?** суаллерине дже-
вап берелер. Меселя: эмдже, спортчы, йырджы.

79-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Ашны (ким?) ... пишире.
Йырны (ким?) ... йырлай.
Балаларны (ким?) ... тербиелей.
Сазны (ким?) ... чала.
Козълерни (ким?) ... тедавийлей.

- ◆ Нокъталар ерине **ким?** суалине джевап берген сёзлерни язынъыз.

Нокъталар ерине языладжакъ сёзлер: **тербиеджи, йырджы, козь экими, сазджы, ашчы.**

80-МЕШГЪУЛИЕТ. Шиирни язып алынъыз. Ким? суалине джевап берген сёзлернинъ астыны сызынъыз.

Къорантамыз — буюк дегиль,
Эпси олып секиз джан:
Бабам, анам, агъам, аптем,
Айше, Фатма ве Гульджан.
Агъам — Асан, аптем — Гульназ,
Айше, Фатма — эгизлер.
Къорантада, эпси олып,
Алты баламыз бизлер.

Ш. Селим

- ◆ Буюк арифнен язылгъан сёзлерде къач сес ве къач ариф олгъаныны айтынъыз.
- ◆ Я сизинъ къорантангъызда кимлер бар? Адларыны язынъыз.

81-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни язып алынъыз. Къайд этильген сёзлернинъ устуне суалини язынъыз.

1. Люtfие балалар багъчасында чалыша.
2. Лейля пианино чала ве йырлай.
3. Къартанам бизге балалыгъы акъкъында икяе эте.
4. Эвимизге мусафир кельди, биз оны яхшы къаршылап алдыкъ.

- ◆ Биринджи ве экинджи джумлелерде баш азаларыны тапып, астыны сызынъыз.

Эв иши

82-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни язынъыз. **Ким? кимлер?** суаллерине джевап берген сёзлернинъ астыны сызынъыз.

1. Балалар балабан терек астында ойнайлар.
2. Гульсюм апте къаранфиль чечеклерини пек севе.
3. Багъджы Абдулджелиль агъа бизге бир се-пет юзюм берди.
4. Адамлар бири-бирини Хыдырлез байрамынен хайырлай.
5. Къуруджылар янъы мектеп къурдылар.

◆ Биринджи джумледе сёзлер бири-биринен на-сыл багълангъан? Анълатынъыз.

59 дерс

83-МЕШГЪУЛИЕТ. Ресимлердеки айванларнынъ адла-рыны язынъыз. Олар акъкъында не билесинъыз?

1. Бу не? — Бу —

2. Бу не? — Бу —

3. Бу не? — Бу —

4. Бу не? — Бу —

Къырымтатар тилинде айванларны ве шейлер-
ни билъдирген сёзлер не? нелер? суаллерине
джевап берелер. Месея: тильки, турна, таш.

84-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. **Не? нелер?** суаллери-
не джевап берген сёзлерни нумюне боюнджа язынъыз.

Нумюне:	Не?	нелер?
	дерслик	ралелер
	...	...

Ралелер, дерслик, къалем, къапу, пенджерелер,
арсланлар, бор, торгъайлар, ягъмур, балкъурт-
лар, пычкы, мердивен.

85-МЕШГЪУЛИЕТ. Шиирни окъунъыз. Серлева кьоюнъыз.

Чёллер даа ешермеди,
Ешермеди багъча-багъ,
Юкъусындан котерильди,
Баш саллады акъбардакъ.
— Эрте бааръ муждесим мен,
Кокюсинъе ал да такъ,
Фералансын мени коръген! —
Деди манъа акъбардакъ.

Р. Халид

- ◆ Метинден акъбардакънынъ сёзлерини тапып, ифадели окъунъыз. Акъбардакъ къайсы мевсимнинъ муждеси? Экинджи дёртлюкни дефтеринъизге язып алынъыз.

86-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Сёзлер насыл суальге джевап берелер?

Базарэртеси, къыш, чаршембе, кузь, джума, базар, баарь, салы, яз, джумаакъшамы, джума-эртеси.

◆ Бир сырагъа йыл мевсимлерини, экинджи сырагъа афта куньлерини язып алынъыз. Бир сёзнен джумле уйдуруп язынъыз.

Эв иши

87-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Тапмаджанынъ джевабыны айтынъыз.

Гуль, чечеклер северим,
Олардан бал эмерим.
Къарап турмай, ишлейим,
Бирев тийсе, тишлейим.
Сувукътан къоркъам бираз,
Бал топлайым баарь-яз.
Балалар, балым — шифалы,
Ашамасы — сефалы.

◆ Тапмаджаны дефтеринъизге язып алынъыз.
Не? суалине джевап берген сёзлернинъ тюбюни сызынъыз. Бу сёзлерде къач тутукъ сес олгъаныны айтынъыз.

мужде — бахшыш — эдие
фераланмакъ — къуванмакъ — севинмек
къарап турмакъ — бакъып турмакъ
шифалы — файдалы

60 дерс

88-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Сыгъырчыкъ

Бааръ. Сабан айы. Багъчада емиш тереклеринде къуш ювалары асувлы тура. Бу — сыгъырчыкълар ювасыдыр. Олар даа кельмедилер. Бир раздан авасы сыджакъ олгъаны киби, олар учып келирлер.

Сыгъырчыкълар тарлаларда чапкъалап, чешитюрлю боджеклерни тапалар ве оларны чабикчабик ашайлар. Лякин кимерде инсангъа зарар да кетирелер. Лезетли кираз ве джилеклерни де ашамагъа пек севелер.

Сыгъырчыкънынъ дигер къушларнынъ сеслерини усталыкънен такълид этмеге истидаты бар. О, насылдыр бир сес эшитсе, оны текрарламагъа арекет эте.

Н. Керичли

- ▲ Багъчада емиш тереклеринде насыл къушларнынъ ювалары асувлы тура?
- ▲ Сыгъырчыкълар не вакъыт учып келелер?
- ▲ Сыгъырчыкълар не ашайлар?
- ▲ Олар инсанларгъа насыл зарар кетирелер?
- ▲ Сыгъырчыкъларнынъ насыл истидаты бар?
- ◆ Метинде къач абзац бар? Эр бир абзацта не акъкъында айтыла?
- ◆ Биринджи абзацтан исимлерни язып алынъыз. Олар насыл суалъге джевап берелер?

89-МЕШГЪУЛИЕТ. Шиирни ифадели окъунъыз. Нида джумлелерини тапынъыз.

Ягъмур

Сабадан ягъмур ягъа,
Не къададар тазе ава!
«Мен ягъам» — десе, ягъсын,
Арыкълар сувгъа толсун.
Осер ешилъ когетлер,
Чечек ачар тереклер!
Купелер такъар кираз...
Мен де осерим бираз.

Н. Умеров

- ◆ Бу шиирде насыл йыл мевсими акъкъында айтыла? **Не? нелер?** суаллерине джевап берген сёзлерни язып алынъыз. Созукъ сеслернинъ астыны сызынъыз.

90-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни окъунъыз. Бир сырагъа **ким?** суалине джевап берген сёзлерни, экинджи сырагъа исе **не?** суалине джевап берген сёзлерни язынъыз.

Нумюне:

(Ким?) агъа,

(Не?) нар,

Агъа, нар, тизе, армут, лейлек, дюльгер, аюв, ишчи, кираз, ава, торун, когет, огълан.

Предметлерни билъдирген ве ким? не? суаллерине джевап берген сёзлерге исимлер дейлер.
Меселя: **ана, кунеш, чечек, къуш.**

91-МЭШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни окъунъыз. Эр бир сёз нени билъдире? Сёзге ким? я да не? суалини къоюнъыз.

Талебе, деве, антер, пападие, кольмек, къыз, чам, тизе, турна, къалпакъ, эмен, мышыкъ, биджакъ, мелевше.

◆ Исимлерни лексик маналарына коре сыраларгъа язынъыз.

Адамлар: (ким?) ... ,

Айванлар: (не?) ... ,

Осюмликлер: (не?) ... ,

Урба: (не?) ... ,

Эв иши

92-МЭШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни учъ сырагъа язынъыз.

Нумюне:

1. Савутлар: (не?) ... ,

2. Емеклер: (не?) ... ,

3. Себзелер (не?) ... ,

Къазан, пиляв, чанакъ, хавуч, къашыкъ, чибек, къартоп, фильджан, согъан, бибер, пычакъ, бурма, сарымсакъ, янтыкъ, тепси, хыяр.

дигер — башкъа

чабик-чабик — тез-тез

когет — от

61 дерс

ФИИЛЬ

93-МЕШГЪУЛИЕТ. Ресимлерге бакъынъыз.

- ◆ Ресимде къызчыкъ не япа? Иш-арекетни бильдирген сёзни айтынъыз.
- ◆ Бу сёзлер насыл суалъге джевап берелер? Олар насыл сёз чешити оларар?
- ◆ Ресимлерге бакъып, эки джумле уйдурып язынъыз. Иш-арекетни бильдирген сёзнинъ астыны сызынъыз.

Иш-арекетни бильдирген ве не япа? не япты? не япаджакъ? не япалар? кибисуаллерге джевап берген сёзлерге **фииль** дейлер. Меселя: яза, келеджек, барды, окъуйлар.

94-МЕШГЪУЛИЕТ. Сиз эвде ана-бабанъызгъа насыл ярдым этесинъыз? Икяе этинъыз.

◆ Икяени дефтеринъызге язынъыз. Фииллернинъ устюне суалини язынъыз. Джумленинъ баш азаларыны къайд этинъыз.

95-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни язып алынъыз. Къайд этильген сёзлерге суаль беринъыз.

1. Оджамыз бизге дерслерде ресим япмакъ-нынъ сырларыны огрете.
2. Биз ресим дерслерини пек бегенемиз.
3. Мектеп тарафтан чанъ сеси эшитильди.
4. Зульфие къызаргъан киразларны джыя.

96-МЕШГЪУЛИЕТ. Джедвельдеки сёзлерни ве суалерни окъунъыз. Дефтеринъызге язып алынъыз.

Не япа?	Не япты?	Не япаджакъ?
яза	язды	язаджакъ
окъуй	окъуды	окъуйджакъ
келе	кельди	келеджек
кете	кетти	кетеджек
ювуна	ювунды	ювунаджакъ
оре	орьди	ореджек

Эв иши

97-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни суалерине коре учъ сырагъа язып алынъыз.

Нумюне:

Не япа? Не япты? Не япаджакъ?

...

Сударды, къаза, бараджакъ, сая, тикти, чалыша, эзберледи, раатланаджакъ, секирди, чивильдей, раатлана, чапа, ичеджек, тикеджек, басты, басаджакъ.

62 дерс

98-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Къайтарма

Къырымтатарларнынъ энъ мешур оюны — къайтарма. Къайтарма — бу енгиль, шенъ ве джанлы оюндыр. Къырымтатарлар озъ яшайышыны къайтармасыз тасавур этип оламайлар.

Къайтарманы бир, эки я да бир къач адам ойнайлар. Бу оюнны къадынлар ве эркеклер айры-айры ве бирликте иджра этелер. Эркеклер къайтарма ойнагъанда къолларыны кенъ джаялар, дерсинъ къартал уча. Къадынлар исе назик-назик арекетлеринен сувда ялдагъан акъкъушны анъдыралар.

- ▲ Къайтарма бу недир?
- ▲ Къайтарманы къач адам ойнай?
- ▲ Эркеклер къайтарманы насыл ойнайлар?
- ▲ Къадынларнынъ арекетлери нени анъдыра?

- ◆ Бу метинде къач парча бар? Экинджи абзацны тапып окъунъыз. Бу абзацта не акъкъын-да айтыла? Дефтеринъизге язып алынъыз. Фииллерни къайд этинъиз.

мешур — белли — намлы
яшайыш — омюр — аят

99-МЕНШГЪУЛИЕТ. Ширни окъунъыз.

Кунеш шавлелер сача,
Багъчалар чечек ача,
Ешиллене байырлар,
Янърай берсин шенъ йырлар!

Вызылдаша балкъуртлар,
Учушалар шенъ къушлар,
Къайда бакъсанъ — гузеллик,
Йырлап-йырлап кезейик!

С. Усеинов

- ◆ Муэллиф шиирде насыл йыл мевсимини тас-
вирлей? Бу шиир сизлерде насыл дуйгъулар
догъура?
- ◆ Башта предметни билъдирген сёзлерни, сонъ
исе иш-арекетни билъдирген сёзлерни тапып,
дефтеринъизге язып алынъыз.

100-МЕНШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

1. Оджамыз бизге ёл къаиделерини
2. Биз мектеп багъчасына
3. Коюмизде Наврез байрамы
4. Дагъда къызылчыкъ, фындыкъ
5. Теректе къушлар шенъ

- ◆ Джумлелерни дефтеринъизге язып алынъыз.
Нокъталар ерине келишкен сёзлерни къю-
нъыз.

Нокъталар ерине языладжакъ сёзлер: **бардыкъ, чивильде-
ше, пишти, анълагты, олды.**

101-МЭШГЪУЛИЕТ. Суаллерге эсасланyp, кунь тертибинъиз акъкъында бири-биринъизнен субетлешинъиз.

Сен саба не вакъыт уянасынъ?
Башта не япасынъ?
Мектепке не вакъыт кетесинъ?
Мектепте не япасынъ?
Мектептен не вакъыт къайтып келесинъ?
Мектептен къайтып кельген сонъ, эвде не япасынъ?

◆ Джевапларны дефтеринъизге язынъыз. Иш-арекетни бильдирген сёзлернинъ астыны сызынъыз. Олар джумледе муптеда я да хабер оламы?

Эв иши

102-МЭШГЪУЛИЕТ. Метинни окъунъыз. Серлева къюнъыз.

Бааръде кунь сайын авалар къыза. Осюмликлер къыш юкъусындан уяналар. Былтырки япракъларнынъ арасындан акъбардакълар, мелешелер тюртип чыкълалар. Олар этрафкъа къокъу сачалар.

- ◆ Метинде фииллерни тапынъыз. Метинни даа бир кере окъугъанда, фииллерни окъуманъыз. Фиильсиз метин анълайышлы олдымы? Фииллер не ичюн керек? Анълатынъыз.
- ◆ Биринджи джумлени дефтеринъизге кочюринъиз. Джумленинъ баш азаларыны къайдэтинъиз. Муптеда ве хабер насыл сёз чешитлеринен ифаделене?

63 дерс

СЫФАТ

103-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

(Насыл?) ... , ... (Насыл?) ... , ... (Насыл?) ... , ...

- ◆ Ресимлерге бакъып, нокъталар ерине келишкен сёзлерни тапынъыз. Ярдымджы сёзлер: **экши, къырмызы, татлы, узун, тегерек, сары, ешилъ.**
- ◆ Предметнинъ аляметини бильдирген сёз насыл сёз чешити ола?

Предметнинъ аляметини бильдирген ве насыл? суалине джевап берген сёзлерге **сыфат** дерлер. Меселя: **къырмызы, балабан, татлы.**

104-МЕШГЪУЛИЕТ. Нокъталар ерине насыл? суалине джевап берген сёзлерни азынъыз.

Нумюне: комюр (насыл?) къара, къатты;

Шекер (насыл?) ...; терек (насыл?) ...; озен (насыл?) ...; кок (насыл?) ...; чипче (насыл?) ...; нар (насыл?) ...; къую (насыл?) ...; сув (насыл?)

105-МЕШГЪУЛИЕТ. Маналары къарама-къаршы ол-
гъан сёзлерни окъунъыз.

Агъыр — енгиль къалын — индже	къатты — йымшакъ ири — уфакъ
----------------------------------	---------------------------------

- ◆ Бу сёзлерге **не?** суалине джевап берген ке-
лишкен сёзлер тапынъыз. Дефтерингизге
нумюне боюнджа язынъыз:

Агъыр (не?) иш — енгиль (не?) вазифе.

106-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни дефтерингизге язып
алынъыз.

1. Кокте тегерек ай кезмекте.
2. Язда сыджакакъ ель эсе.
3. Анам битама юнь шал алды.
4. Пишкен, ири ве сувлу армутлар ерге тюшелер.

- ◆ **Не?** суалине джевап берген сёзлернинъ астыны
бир сызыкънен, насыл? суалине джевап берген
сёзлерни далгъалы сызыкънен къайд этинъиз.
- ◆ Экинджи джумленинъ схемасыны япынъыз.

Эв иши

107-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Тапмаджаларнынъ дже-
вабыны айтынъыз.

1. Устю — ешилъ, ёлакълы,
Ичи — къызыл ве татлы.

2. Къара ола, безз ола,
Ашасанъ, къарнынъ тоя.

- ◆ Тапмаджалардан кърпыз ве отъмекнинъ аля-метини билъдирген сёзлерни тапынъыз ве дефтеринъизге язынъыз:

Кърпыз (насыл?) ... ,

Отъмек (насыл?) ...,

64 дерс

108-МЕШГЪУЛИЕТ. Метинни окъунъыз.

Сеят

Бугунъ ачыкъ ве кунешли кунъ. Мемет саба эрте уялды. Янъы урбаларыны кийди. Отъланчыкъ бабасынен узакъ койге кетеджек. Койде онынъ къртбаба ве къртанасы яшай.

Саба емегинден сонъ бабасынен Мемет, маши-нагъа отурып, ёлгъа чыкътылар. Ёл бою Кефе шеэринде токъталдылар. Мемет денъиз ялысында сувда ялдагъан акъкъушларны сейир этти. Олар-гъа ем берди.

Бираз раатлангъан сонъ, Мемет бабасынен ёлу-ны девам эттилер.

- Мемет не вакъыт уялды?
- Отъланчыкъ бабасынен къайда кетеджек?
- Олар къайсы шеэрде токъталдылар?
- Мемет денъиз ялысында насыл къушларны сейир этти?
- Олар не япкъан сонъ ёлуны девам эттилер?

- ◆ Метинде къайд этильген сёзлер нени билди-ре? Олар насыл сёз чешити оларар? Ачыкъ сёзюнинъ схемасыны япынъыз.

109-МЕШГЪУЛИЕТ. Шиирни окъунъыз. Къайд этильген сёзлер насыл суаллерге джевап бере?

Сары, кызыл ве без
Гуллер ичинде чапам.
Сары, кызыл ве без
Дюльбер кобелек тапам.
Анам, чапып пешимден:
— Токъта, гульге энсин, — дей.
Токътасам, тутып элимден:
— Кобелегим сенсинъ, — дей.

Ш. Селим

◆ Нокъталар ерине шиирден келишкен сёзлерни тапып, эджаларгъа болип язынъыз.

1. Гуллер (насыл?) ..., ...,
2. Кобелек (насыл?)

110-МЕШГЪУЛИЕТ. Аталар сёзлерини дефтеринъизге язынъыз. **Насыл?** суалине джевап берген сёзлерни далгалы сызыкънен къайд этинъыз. Олар къайсы сёзлернен манаджа багъланып келелер?

- Энъ яхшы дост — китаптыр,
Энъ яхшы зенгинлик — бильгидир.
- Татлы сёз балдан татлы.

◆ Бу аталар сёзлери не акъкъында? Аталар сёзлерини эзберленъыз.

111-МЕШГЪУЛИЕТ. Метинни окъунъыз.

Концерт

Тюневин мектебимизде концерт олды. Концертке **ана-бабалар, мусафирлер** давет этильди.

Талелелер «Хош кельдинъиз!», «Мерабанъыз, достлар!» пиарларыны язып, диварларгъа **астылар**. Сананынъ бир кошеси миндерлер ве къонанен **донатылды**. Къонанынъ устюне миллий емеклер ве **дюльбер** гуллер къоюлды. Биз халкъ йырларыны ве оюнларыны авесликнен иджра эттик.

Концертке кельген мусафирлер де бизнен **берар** **ойнады** ве **шенълендилер**.

- ◆ Метинде насыл незакетли ибарелер бар? Оларны дефтеринъизге язынъыз.
- ◆ Къайд этильген сёзлер нени билдирелер? Олар насыл суаллерге джевап берелер?
- ◆ Къайд этильген сёзлерни учъ сырагъа язынъыз:

Исимлер: ...,

Фииллер: ...,

Сыфатлар: ...,

Эв иши

112-МЕШГЪУЛИЕТ. Дерсликнинъ сонъунда берильген лугъаттан 10 сыфат тапып, дефтеринъизге кочюринъиз. Эки сыфатнен джумле уйдуруп язынъыз.

емек — аш

къызыл — къырмызы

зенгинлик — байлыкъ

65 дерс

СЁЗНИНЪ ТАМЫРЫ. ТАМЫРДАШ СЁЗЛЕР

113-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Берилген сёзлерде умумий кысымларыны тапынъыз.

Оларны бойле ишаретнен $\frown$ белъгиленъыз.

Нумюне: $\frown$ **дост** — $\frown$ **достлукъ** — $\frown$ **достлашмакъ**

Туз — тузлу — тузлукъ
иш — ишчи — ишкир
сют — сютлюк — сютлю
шекер — шекерлик — шекерли

◆ Бу сёзлер манаджа бири-бирине якъынмы?

Манаджа якъын бир сой сёзлернинъ умумий кысымы ола: $\frown$ **къум** — $\frown$ **къумлукъ** — $\frown$ **къумлу**.
Сёзлернинъ умумий кысымына тамыр дейлер.
Тамыры бир олгъан сёзлерге тамырдаш сёзлер дейлер. Тамыр бойле $\frown$ ишаретнен белъгилене.

114-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Тамырдаш сёзлерни нумюне боюнджа язып алынъыз.

Нумюне: $\frown$ **шеэр** — $\frown$ **шеэрли**

Шеэр, яз, къаймакъ, шеэрли, йырджы, язды, йыр, къаймакълы, багъ, ашчы, йырламакъ, аш, язув, багъча, багъчаджы.

115-МЕШГЪУЛИЕТ. Метинни окъунъыз.

Адамларгъа яшамакъ ичюн ава ве сув керек. Осюмликлер сувсузлыкътан къурур, сарарыр. Адамлар ве айванлар сувсуз яшап оламаз.

Микробларнынъ чокъусы сувларда яшай, онынъ ичюн озен ве къую сувларыны къайнатып ичмек керек. Сув къайнагъанда, микроблар оле.

- ◆ Сув олмаса, не олуур?
- ◆ Не ичюн озен ве къую сувларыны къайнатып ичмек керек?
- ◆ Метинден сув сёзюне тамырдаш сёзлерни таппып, дефтерингизге язынъыз ве тамырыны бельгиленъиз.

116-МЕШГЪУЛИЕТ. Сув ве озен суву акъкъында тапмаджаларны дефтерингизге язынъыз.

1. Иши чокъ — джань ёкъ.

2. Юре-юре болдурмаз,
Ешилликни солдурмаз.

- ◆ Тамырдаш сёзлернинъ умумий къысымларыны бельгиленъиз:

иш — ишчи — ишкир
чокъ — чокълукъ
джан — джанлы
ешилъ — ешиллик

- ◆ Чокъ, ёкъ сёзлерине антонимлерини язынъыз.

Эв иши

117-МЕШГЪУЛИЕТ. Ашагыдаки сёзлерге насыл? су-
алине джевап берген тамырдаш сёзлерни язынъыз.

Нумюне: кунеш — кунешли (**насыл?**)

Булут —
ягъмур —
эт —
ягъ —
бакъла —

- ◆ Биринджи сырада кельген сёзлер насыл сёз
чешити ола? Я экинджи сырада?
- ◆ Эки сёзнен джумлелер уйдуруп язынъыз.

66 дерс

118-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Сёзлернинъ умумий
кысымыны бельгиленъыз.

Козъ — козьлюк — козьлюкли — козетмек
бибер — биберлик — биберли
ёл — ёллукъ — ёлджу — ёлдаш — ёлламакъ
яз — язы — языджы — язмакъ
акъыл — акъыллы — акъылсыз

- ◆ Тамырдаш сёзлер сырасындан башта сыфат-
ларны, сонъ фииллерни язып алынъыз.

Сыфатлар: (насыл?) ...,

Фииллер: (не япмакъ?) ...,

119-МЕШГЪУЛИЕТ. Тезайтымны окъунъыз. Тез айт-
магъа огренинъыз.

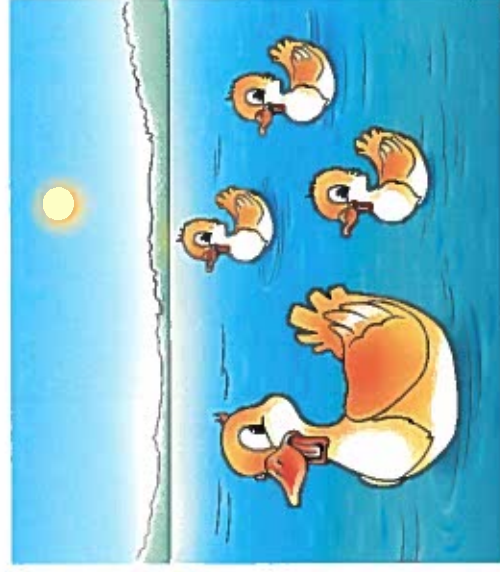

Теке севе маматеке.
Эгер тапса, ашап кете.

- ◆ Дефтеринъизге язып алынъыз.
- ◆ Тамырдаш сёзлерининъ умумий къысмыны
белъгиленъиз. Умумий къысмына не дейлер?
Бу сёзлер тамырдаш сёзлер олгъаныны исбат-
ланъыз.

Севе — севги — севда
ашап — аш — ашчы — ашамакъ

120-МЕШГЪУЛИЕТ. Метинни окъунъыз. Серлева къю-
нъыз.

Бизим койден озен кече. Язда онынъ суву
эксиле. Ичинде гольчиклер асыл ола. Папийлер
бу гольчиклерде ялдайлар. Олар башларыны сув-
нынъ астына далдыралар. Андан бир шейлер та-

пып ашайлар. Тойгъан сонъ, озен кенарына чыкып яталар.

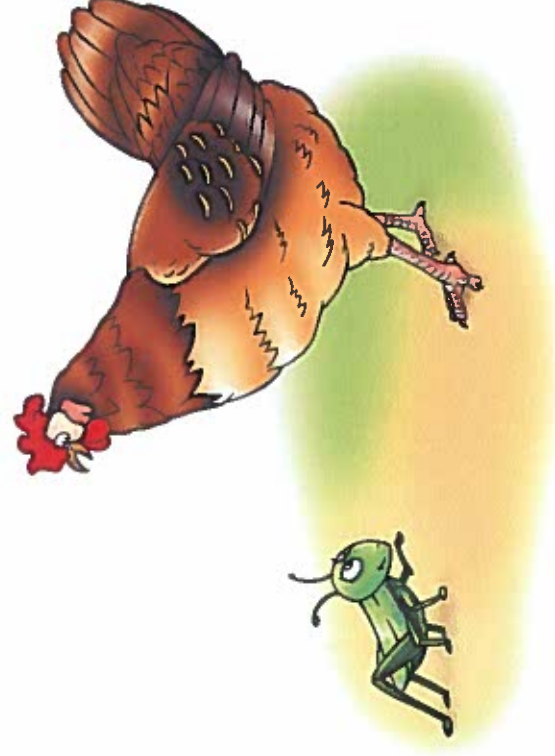
- ◆ Къайд этилген сёзлернинъ устюне суалини язынъыз. Джумленинъ грамматик негизини не тешкиль эте? Джумленинъ баш азаларынынъ адларыны айтынъыз.
- ◆ Сёзлернинъ тамырыны белгилениз. Эр бир сёз насыл сёз чешити олгъаныны айтынъыз.

Кой — койлю — койдеш

Сув — сувлу — сувсуз — сувармакъ

121-МЕШГУЛИЕТ. Динъленъиз. Бу парча къайсы масалдан алынганъ?

Чегертки тавукъкъа бара:

- Джаным тавукъ, козюм тавукъ, бир чипчечик бер.
- Чипче санъа неге керек?
- Чипчени къаргъагъа береджегим, къаргъа фындыкъ хырсызламайджакъ, шунынъ ичюн терек манъа бир фындыкъ береджек, фындыкъ-

ны мен домузгъа береджегим, домуз мангъа бир ктыл береджек, о кылынн богъулаяткъан къырмыскъаны къуртараджагъым.

— Мен ачым, — дей тавукъ, — мангъа ем кетир де, чипче алырсынъ.

Масал парчасыны роллер боюнджа окъунъыз.

- ◆ Къайд этильген сёзлерни дефтерингизге кочуринъыз. Сёзнинъ тамырыны белгиленъыз.

Эв иши

122-МЕШГЪУЛИЕТ. Тамырдаш сёзлерни дефтерингизге язынъыз. Тамырны къайд этинъыз.

чалгъы — чалгъыджы — чалмакъ
оюн — оюнджы — ойнамакъ
йыр — йырджы — йырмамакъ
аш — ашчы — ашамакъ

- ◆ Эр бир тамырдаш сёзнинъ устуне суалини язынъыз ве манасыны анълатынъыз.

67 дерс

123-МЕШГЪУЛИЕТ. Ресимге бакъынъыз.

- ◆ Ресимде не тасвирленген?
- ◆ Адамлар не ерде топлангъанлар?
- ◆ Олар насыл кийингенлер?
- ◆ Ашчылар не япалар? Я къадын-кызылар?
- ◆ Мейданчыкъта кимлер куреше?
- ◆ Адамлар нени сейир этелер?

Суаллерге эсаланып, икяе язынъыз.

124-МЭШГЪУЛИЕТ. Метинни окъунъыз.

Хыдырлез

Майыс айында Къырымда Хыдырлез байрамы къайд этиле.

Эвель-эзелъден халкъымыз Хыдырлез байрамыны меракълы ве шенъ кечире. Байрамда чалгъыджылар, йырджылар ве оюнджылар озъ усталыгъыны **къостерелер**. Мейданда пельванлар **курешелер**.

Хыдырлез куню джемаат софралар доната. Эв бикелери байрамгъа къатлама, кобете, чибек, тавалокъум, янтыкъ ве башкъа емеклерни **пиширелер**. Байрам дувасындан сонъ адамлар бири-бирини озъ софрасына **чагъыралар**. Адети-миз ойле.

▲ Хыдырлез байрамы не вакъыт къайд этиле?

Халкъымыз Хыдырлез байрамыны насыл кечи-
ре?

Чалгъыджылар, йырджылар ве оюнджылар не
япалар?

Мейданда кимлер курешелер?

Эв бикелери не пиширелер?

Адамлар байрам дувасындан сонъ не япалар?

- ◆ Къайд этильген сёзлерни дефтеринъизге язып
алынъыз. Эр бир сёзнинъ янына суалини язы-
нъыз. Иш-арекетни билъдирген сёзлерге не
дейлер?

125-МЕШГЪУЛИЕТ. Берильген сёзлерге тамырдаш
сёзлерни язынъыз.

Нумюне: ёлакъ — ёлакълы

Далгъа, байыр, къурт, акъыл, бакъла, зын-
джыр, ачув, дагъ, къартоп.

- ◆ Тамырдаш сёзлер насыл сёз чешитине айт
олгъаныны айтынъыз. Эки сёзнен джумлелер
тизинъиз.

126-МЕШГЪУЛИЕТ. Дёртлюкни язып алынъыз. Та-
мырдаш сёзлернинъ тюбюни сызынъыз, тамырларыны
къайд этинъиз.

Бу — меним китапханем,

Китапларны пек севем.

Къолумдан китап тюшмез,

Китапсыз бир кунъ кечмез.

С. Усеинов

Эв иши

127-МЕШГЪУЛИЕТ. Суаллерге эсасланyp, «Баарь кельди» мевзусында икяе язынъыз.

1. Баарь мевсими не вакъыт келе?
2. Ава насыл ола? Кунеш насыл къыздыра?
3. Баарьде насыл чечеклер ача?
4. Тереклер ве осюмликлерге не ола?
5. Къушлар къайдан къайтып келелер?

ЭКИНДЖИ СЫНЫФТА КЕЧИЛЫГЕНЛЕРНИ ТЕКРАРЛАВ

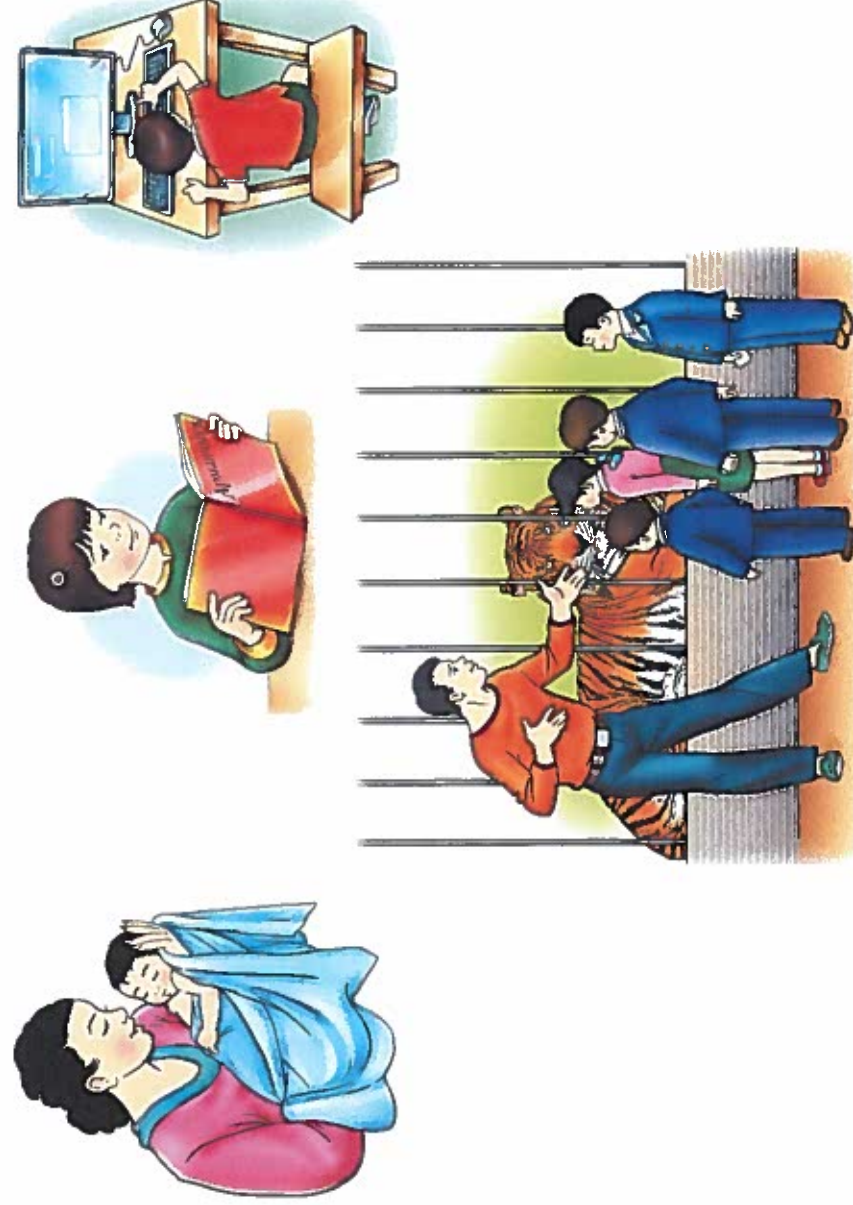
68 дерс

128-МЕШГУЛИЕТ. Окъуныз. Суаллерге джевап беринъиз.

1. Сиз озъ фикирлеринъизни не вастасынен билдиресинъиз?
2. Агъзавий ве язма нутукъ акъкъында не билесинъиз?
3. Агъзавий нутукъ — , язма нутукъ —

129-МЕШГУЛИЕТ. Ресимлерге бакъынъыз.

- ◆ Ким не япкъаныны айтынъыз. Ким агъзавий, ким исе язма нутукънен файдалана?

130-МЕШГЪУЛИЕТ. Динъленъиз. Шиирни оджанынъ артындан текрарлап окъунъыз.

Мераба!

Энъ эдепли кунеш кокте,
Селямы эр кеске ете,
Балыкъларгъа, айванларгъа,
Къушларгъа ве инсанларгъа.
Мераба! — дей гуль-чечекке,
Мераба! — дей эр боджекке,
Мераба! — дей дал-терекке,
Мераба! — дей джан-юректен.

Э. Усеин

- ◆ Адамлар корюшкенде даа насыл селямлашалар? Биринджи дёртлюкни дефтеринъизге язынъыз. **Мераба** сёзюнинъ схемасыны япынъыз.

131-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелернинъ сонъунда насыл токътав ишарети къоюлгъан? Джумлелерни насыл окъумакъ керек?

Байрам шерифинъиз мубарек олсун!
Хайырлы яшлар олсун!
Ашынъыз татлы олсун!
Ишинъиз къолай кельсин!
Огъурлы ёллар олсун!

- ◆ Дефтеринъизге язынъыз. Сиз бу незакетли ибарелерни не вакъыт къуланасынъыз? Анълатынъыз.

Эв иши

132-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Незакетли инсан къайда кельсе де — мектеп-кеми, эвгеми, мусафирликкеми — о эр вакъыт селямлаша.

Бизде «сабанъыз хайыр»дан башлап, «гедженъиз хайыр»гъа баргъандже пек чокъ селямлашувлар бар. Кунъ девамьында оларны чешит тюрлю айтып, олардан безмейсинъ.

- ◆ Биринджи абзацта айтылгъан фикирнен разысынъызмы? Анълатынъыз.
- ◆ Я сиз нуткъунъызда насыл незакетли ибарелерни къуланасынъыз?

69 дерс

133-МЕШГЪУЛИЕТ. Суаллерге джевап беринъиз.

1. Къырымтатар элифбесинде къач ариф бар?
2. Сес ве ариф арасында насыл фаркъ бар?
3. Тилимизде къач созукъ ве къач тутукъ сес бар?
4. [гъ], [къ], [нъ], [дж] сеслери акъкъында не билесинъиз?

134-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерде къач сес ве къач ариф олгъаныны айтынъыз.

Мавы, яйла, зельзеле, гульдесте, ютум, ялы, къувурчыкъ, къая, толды, ювды.

Нумюне боюнджа язынъыз:

Мавы — 4 сес, 4 ариф

Ювды, гульдесте сёзлеринен джумлелер тизинъиз.

135-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни нумюне боюнджа язы-
нъыз.

Нумюне:

гъ	къ
согъан	сокъакъ

Сувукъ, сыгъын, сызыкъ, пармакъ, дагълы ён-
гъа, зевкълы, къараджа, къасаба, чагъала.

136-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Юксек дагънынъ этегинде бир чокъракъ бар.
Чокъракънынъ суву салкъын ве темиз. Атта тю-
бюндеки ташчыкъларны коръмек мумкюн. Адам-
лар келип бу чокъракътан сув ичелер.

- ◆ Метинде не акъкъында айтыла? Икяе этинъиз.
- ◆ Юксек сёзюнде къач сес ве къач ариф бар?
Биринджи джумледеки сёзлерни элифбе тер-
тибинде язынъыз.

Эв иши

137-МЕШГЪУЛИЕТ. Созукъ сеслерни бильдирген
къач ариф бар? Хатырланъыз. Я къач созукъ сес бар?
Созукъ арифлерни ве сеслерни дефтеринъизге язынъыз.

70 дерс

138-МЕШГЪУЛИЕТ. Шиирни окъунъыз.

Ёл четинде бир къую,
Ичинде толу суву.
Ичем, ичем, ич битмей,
Сув да эксилип кетмей.

Сиз де келип ичинъиз,
Ичсин къой ве эчкинъиз.
Мукъайт олсакъ биз эгер,
Суву эр кеске етер.

А. Велиев

- ◆ Шиирдеки сёзлерни нумюне боюнджа учъ сырагъа язып алынъыз.

Бир эджалы сёзлер	Эки эджалы сёзлер	Учъ эджалы сёзлер
ёл	къу-ю	че-тин-де

- ◆ Ёл, къую, етер сёзлеринде къач сес ве къач ариф бар?

139-МЕШГЪУЛИЕТ. Метинни окъунъыз.

Ёл къаиделери

Дюнъяда энъ биринджи машиналар пейда олгъан сонъ, ёл къаиделери де пейда олды. Бундан сонъра ёл къаиделери ве учъфенерлер пейда олды.

Ёл ишаретлери айдавджыгъа ве ёлджугъа насыл ве къайда кетмекни косътерелер. Учъфенерлер исе ёлны не вакъыт кечмек мумкюн олгъаныны косътерелер.

Эгер учъфенернинъ къызыл ышыгъы янса, демек ёлджу озъ еринде турмакъ керек. Сары ышыгъы янгъанда, ёлджу беклеп тура. Ешилъ ышыкъ янгъан сонъ, ёлны кечмек керек.

Балалар! Мектепке кеткенде я да мектептен къайткъанда, ёлларда гъает мукъайт олунъыз.

Ёлны кечмезден эвель башта сол, сонъра сагъ тарафкъа бакъмагъа унутманъыз.

- ◆ Ёл къаиделери не вакъыт пейда олды?
- ◆ Ёл къаиделери айдаджыгъа нени косьерелер?
- ◆ Ёлны не вакъыт кечмек мумкюн?
- ◆ Ёлны кечмезден эвель не япмакъ керек?
- ◆ Сонъки абзацны дефтеринъизге кочюринъиз.
- ◆ Къалын созукъларнынъ астыны сызынъыз.

140-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Аталар сёзлерининъ маналарыны анълатынъыз.

- Окъувны севген — окъур, сонъундан гулдай къокъур.
- Окъувсыз билъги ёкъ, билъгисиз кунюнъ ёкъ.
- ◆ Дефтеринъизге язынъыз. Индже созукъларнынъ астыны сызынъыз.

141-МЕШГЪУЛИЕТ. Кырымтатар тилинде къач дудакълы созукъ сес бар, айтынъыз. Сёзлерде дудакълы созукъларны къайд этинъиз. Олар насыл сеслерни билъдире?

Комюр, юзюм, къоба, юзьбез, чёмюч, учурым, отургъыч, ёнгъа, буюк.

- ◆ Сёзлерни нумюне боюнджа язынъыз:
комюр — к[ö]м[ү]р; юзюм — [йү]з[ү]м.

Эв иши

142-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Яз кунълери насыл яхшы,
Ойнай-ойнай безмейсинъ,
Учъ ай татиль, бир кунъ киби,
Кечкенини сезмейсинъ.

А. Велиев

- ◆ Дефтерингизге язынъыз. Бир эджалы сёзлернинъ астыны сызынъыз.
- ◆ Яз, яхшы сёзлеринде къач сес ве къач арифолгъаныны айтынъыз.

71 дерс

143-МЕШГЪУЛИЕТ. Тапмаджаны язып алынъыз.

Бир къартбаба, эки баба,
Эки бала ве бир торун.
Эписи къач адам олур?

- ◆ Ким? суалине джевап берген сёзлернинъ астыны сызынъыз. Олар насыл сёз чешити олар?
- ◆ Тапмаджаны эзберленъиз.

144-МЕШГЪУЛИЕТ. Аталар сёзлерини окъунъыз. Маналарыны аңлатынъыз.

- Язда башы пишмегеннинъ, къышта ашы пишмез.
- Яз къышны тойдурыр.

◆ Дефтеринъизге язып алынъыз. Сёзлерге ургъу къююнъыз. Янъгъыравукъ тутукъларнынъ астыны сызынъыз.

145-МЕШГЪУЛИЕТ. Къайсы сёзлерде [й] сеси сакълангъан? Тапынъыз. Бу сёзлерни эджаларгъа болип, дефтеринъизге язынъыз.

Ярым, явлукъ, байыр, ель, ёкъ, байракъ, юваш, мейва, ешилъ, дайы, юзюм.

- ◆ Не вакъыт е, ё, ю, я арифлери эки сесни билъдире?

146-МЕШГЪУЛИЕТ. Метинни окъунъыз.

Къаракъаш

Левае койде яшай. О, айванларны пек севе веларны бакъмагъа анасына ярдым эте.

Эписинден зияде Левае Къаракъашны бегене. Къаракъаш, балабан сыгъыр олса да, пек юваш. Левае ондан къоркъмай. Къаракъашнынъ янына бара, оны сыйпай. Къаракъаш исе, къуйругъынен чибинлерни къувып, кевшенип ята. Левае кетирген отны о, иштаанен ашай, сувны сюзип сюзип иче.

Леваенинъ анасы Къаракъашны эр кунъ саба яйлагъа айдай. Къаракъаш, ешилъ отларны

ашап тойгъан сонъ, бузавчыгъыны артына та-
къып, эвге къайтып келе.

Н. Аметовадан

- ◆ Метин къач абзацтан ибарет? Эр бир абзацта не акъкъында айтыла?
- ◆ Биринджи ве учюнджи джумлелерни дефтеринъизге язып алынъыз. Джумленинъ баш ве экинджи дередже азаларыны къайд этинъиз.

Эв иши

147-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерни окъунъыз. Не ичюн бу сёзлер эки сырагъа язылган? Биринджи ве экинджи сырадаки сёзлерге суаллер къоюнъыз.

абуне	абунеджи
аякъкъап	аякъкъапчы
багъча	багъчаджы
геми	гемиджи
ёл	ёлджу

- ◆ Бу сёзлер нени билдире? Олар насыл сёз чешити оларар? Зенаатны билдирген сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз.

72 дерс

148-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Мелевше

Мелевшем, мор мелевшем,
Мелевшени пек севем.
Озюнъ назик, тюсюнъ токъ,
Санъа етер чечек ёкъ.

В. Къыпчакъова

- ◆ Дефтеринъизге кочюринъиз. Насыл? суалине джевап берген сёзлернинъ астыны сызынъыз. Олар насыл сёз чешити олалар?

149-МЕШГЪУЛИЕТ. Джумлелерни окъунъыз. Дефтеринъизге язынъыз.

1. Уйледе кунеш юксекте тура.
2. Тарлада торгъайнынъ шенъ йыры янъгъырай.
3. Балалар темиз авада ойнамагъа севелер.

- ◆ Джумлелерде муптеда ве хаберни къайд этинъиз. Олар насыл сёз чешитинен ифаделенген?

- ◆ Биринджи джумленинъ схемасыны япынъыз.

150-МЕШГЪУЛИЕТ. Ширни окъунъыз.

Яз йыры

Ах, не гузель! Къызды джошып,
Яз кельген сонъ, авалар.
Кийди ешилъ урбасыны
Багъ-багъча эм тарлалар.

Ах, не гузель! Гузель язда
Багъчаларда кезинмек.
Сыгъырчыкълар, чочамийлер
Шенъ йырыны динълемек.

И. Бахшыш

- ◆ «Кийди ешилъ урбасыны багъ-багъча эм тарлалар» сатырларыны насыл анълайсынъыз?

- ◆ Шиирден сөзлерни учъ сырагъа язып алынгъыз:

исимлер: сыфаглар: филлер:

...

151-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Къырым

Бунгъа «Ешилъ ада» дерлер,
Юдже маали Чатырдагъ.
Бунунгъ бир тарафы чёльдир,
Бир тарафы багъча-багъ.

И. Гаспринский

- ◆ Шиирни дефтерингизге кочюрип алынгъыз.
Не? суалине джевап берген сөзлернингъ асты-
ны сызынгъыз.

Эв иши

- 152-МЕШГЪУЛИЕТ.** Сөзлерни окъунъыз. Не ичюн бу сөзлер эки сырагъа язылгъан? Къайсы сөзлер **не?** суалине, къайсы бири **ким?** суалине джевап берелер?

зурна — зурнаджы
чалгъы — чалгъыджы
... — балыкчы
орман — ...

- ◆ Сөзлерни дефтерингизге язып алынгъыз. Нокъталар ерине келишкен сөзлерни язынгъыз.

73 дерс

153-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъуныз. Дефтеринизге язынъыз.

Бир кунъ биз денъизге бардыкъ. Денъиз пек далгъалы эди. Мен къармакънынъ йипини къолума сардым, оны сувгъа аттым. Оны бир шей силькмеге башлады. Мен къармакъны сувдан чыкъардым. Къармакъгъа бир балычыкъ илишкен эди.

◆ Къайд этильген сёзлерде тамырны белъгиле-
нъиз.

154-МЕШГЪУЛИЕТ. Тапмаджаны дефтеринизге язып алынъыз. Къайд этильген сёзлернинъ устуне суалини язынъыз. Олар нени билъдирелер ве насыл сёз чешити олар?

Дагъгъа барса, къутура,
Эвге кельсе, отура.

155-МЕШГЪУЛИЕТ. Сёзлерге синонимлерни сечип алынъыз. Эки сёзнен джумлелер уйдуруп язынъыз.

Бет — атеш —
урьмет — омюр —

Без, сайгъы, темиз, алев, пак, къара, дуду,
юзь, яшайыш, енге.

156-МЕШГЪУЛИЕТ. Синонимлер арасында арткач сёзни тапынъыз.

1. Ушюмек, къызмакъ, бузламакъ.
2. Дюльбер, гузель, татлы.
3. Къоранта, айле, сой.

Эв иши

157-МЕШГЪУЛИЕТ. Яз мевзусында дёрт джумле уй-дуруп язынъыз. Джумлелер бири-биринен манаджа багълы олсун. Баш ве экинджи дередже азаларынынъ астыны сызынъыз.

74 дерс

158-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз. Метинге серлева кёюнъыз.

Тезден яз татили оладжакъ. Яз татилинде мен Булгъанакъ коюне бараджам. Анда къартбабамнен къартанам яшай. Мен оларны пек седем. Олар мангъа масаллар айталар. Мен де олар кибимасал айтмагъа огренеджем.

- ◆ Яз, къартбаба, анда, яшамакъ сёзлерининъ антонимлерини язынъыз.
- ◆ Сиз яз татилини насыл кечирмеге истейсинъиз? О акъкъында бир къач джумле язынъыз.

159-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Араннынъ артында аркъан,
Аркъаннынъ артында ат,
Атнынъ артында араба.

- ◆ Тезайтымны дефтеринъизге язып алынъыз. Сёзлерде созукъларнынъ астыны сызынъыз. **Ат, араба** сёзлерине тамырдаш сёзлерни язынъыз.
- ◆ Тезайтымны тез айтмагъа огренинъиз.

160-МЕШГЪУЛИЕТ. Шиирни ифадели окъунъыз.

Ватаным меним — Къырым,
Азиз Къырым, ана-юртум,
Меним тувгъан Ватаным!
Азиз Къырым, мен де сенинъ
Торунынъым, тамырынъ!

Р. Халилов

- ◆ Шиирде не акъкъында айтыла? Муэллиф ичюн Къырым насыл бир ер?
- ◆ Сонъки джумлени дефтеринъизге язып алынъыз. Бу джумледе не акъкъында айтыла?
- ◆ Шиирни эзберленъиз.

Эв иши

161-МЕШГЪУЛИЕТ. Окъунъыз.

Азбаргъа чыкъып, этрафынъызгъа бир назар ташланъыз.

Бу чёллер, бу дагълар, бу денъиз ве озенлер, багълар, багъчалар — эписи сизинъки!

Ай, йылдызлар, кунеш — сизинъки!
Ватан — сизинъки! Къырым — сизинъки!
Энъ гузель, энъ дюльбер чечеклери, гуллери
исе — сизлерсинъиз, балалар.

Ю. Къандым

- ◆ Метинде не акъкъында айтыла? Муэллиф кимге мураджаат эте?
- ◆ Джумлелернинъ сонъунда нида ишарети олгъан джумлелерни насыл окъумакъ керек? Оларда насыл дуйгъулар ифаделене?

ИМЛЯ ЛУГЪАТЫ

А
авджы
авес
авеслік
агъа
аджайып
адым
анълатмакъ
ашерат

Б
баарь
багъа
байыр
беяз
биьгы
бордж
борджлұ
боюнджакъ

В
вакыт

Г
голь
гульгюли

Гъ
гъае
гъурур
гъурурлы

Д
дагъ
денъишмек
дикъкъат
динълемек
догъру
долап
дуймакъ
дюльбер
дюльгер

Е
еди
единджы
едишер
емйп

Ё
ёлакъ
ёлджұ

Ж
журнал

З
зевкъ
зенаат

И
илим
илъдж

инджір
ирі
ичюн
Й
йип
йыл
йылан
йымшақъ
йымырта
йыртыджы

К
кїмдир
кираз
козь
козьлюк
косьтермек
кузь
курью

Къ
къавус
къозу
къомшұ
къую
къыйыш
къыйын

Л
лезет
лезетлі

М
мемнюн

метін
мешгулиет
мукъаддес
мусафїр

Н
нокъта
нутукъ

О
одун
омюр
орью
осьмек
осюмлик
отъкюр

П
папий
пуф

Р
раатланмакъ
раатлыкъ
ресім
рузгяр

С
сабун
сильгич
сюрю
сюртмек

Т
табиат

тайинлемék
такътакъкъúш
теляффуз
темиз
тёшék
тюшмék

У
уйлé
урьмёт

Ф
файдасыз
фикёр
фырчы

Х
хайыр
хораз
хортум

Ч
чёкюч
чель
чиберék
чиркин

Дж
джевиз
джыймакъ

Ш
шайр
шенъ
шеёр
шиир

Ы
ызан

Э
экйм
эрйк
эскй
эфсанé
эшъя

Ю
юзюм
юкъу
юнью

Я
ягъмур
яйла

КЪАРШЫ МАНАЛЫ СЁЗЛЕРНИНЪ ЛУГЪАТЫ

Аз — чокъ
артында — огюнде
алмакъ — бермек
ачмакъ — япмакъ
бар — ёкъ
башы — сонъу
бегенмек — бегенмемек
бели — белли дегиль
без — къара
гедже — кунъдюз
дюльбер — чиркин
енгиль — агъыр
къадимий — земаневий
къалын — индже
къуру — сылакъ
кульмек — агъламакъ
макътамакъ — сёгмек
огълан — къыз
отурмакъ — турмакъ
саба — акъшам
севги — нефрет
тар — кенъ
тез — яваш
темиз — кирли
узакъ — якъын
ургъулы — ургъусыз

файда — зарар
файдалы — зарарлы
хатырламакъ — унутмакъ
чешит — бир тюрю; айны
шимди — сонъ
эдепли — эдепсиз
эрте — кеч
юваш — атик
яз — къыш
янъгыравукъ — сагъыр
янъы — эски

КЪЫРЫМТАТАРДЖА-РУСЧА ЛУГЪАТ

А

ада — остров
айтув — говорение
акъыл — ум
акъыллы — умный
акъбардакъ — подснежник
аркъадаш — товарищ
авуч — горсть, ладонь
авджы — охотник
айванат багъчасы — зоопарк
айненни — колыбельная
айнеджи — 1) хитрый; 2) лукавый
акъкъуш — лебедь
акъкъында — о, об, относительно
ал — алый
алан — луг
алем — 1) мир; 2) общество, люди
алямет — признак
арзу — желание, мечта
арслан — лев
асыр — век
аяз — мороз

Б

багъланмакъ — связываться
багъышламакъ — 1) подарить; 2) простить
бардакъ — кувшин

больмек — разделить
битирмек — закончить
байыр — холм, гора, возвышенность
бербер — парикмахер
бели — известный (-ая, -ое, -ые)
беджерикли — способный (-ая, -ое, -ые)
билимли — образованный, знающий
бодене — перепёлка
бордж — долг
бостан — огород
боджек — насекомое

В

ваде — обещание
ве — союз «и»
вазифе — 1) задание; 2) обязанность
вишне — вишня

Г

гогерджин — голубь
голь — озеро
геми — корабль
гугюм — кувшин для воды
гузель — прекрасный (-ая, -ое, -ые), красивый
(-ая, -ое, -ые)

Гъ

гъагъа — клюв (о птице)
гъарип — бедный
гъалиба — вероятно, наверно, кажется, видимо
гъурур — гордость

Д
далгъа — волна
динълев — слушание
дюльгер — плотник
дёртлюк — четверостишие
дияр — страна
дикъкъат — внимание
дудукъуш — какаду
дуйгъу — чувство
дюмен — руль

Е
ем — корм
емлик — кормушка
емек — еда
енъ — рукав
елькен — парус
ельпазе — веер

Ё
ёлакъ — 1) полоса, 2) грядка
ёлджу — путник
ёнгъа — стружка
ёсун — мох
ёлакъ — 1) полоса; 2) грядка

Ж
жюри — жюри

З
зевкъ — удовольствие, наслаждение
зердали — абрикос
зенаат — профессия, ремесло

зейтюн — маслина, олива
зурна — национальный музыкальный инструмент

И

ильван — украшение
имдат — помощь
ине — игла
истек — желание
ибарет — состоит из ...
изин — разрешение
икяе — рассказ
икяе джумлеси — повествовательное предложение
иль — 1) страна; 2) местность; 3) отчизна
илян — объявление
инат — упрямый (-ая, -ое, -ые)
ифаде — 1) выражение; 2) отображение
ифадели окъумакъ — читать выразительно
ичюн — для, ради чего-то
иджра этмек — исполнять
ишарет — знак, обозначение
ишкир — трудолюбивый, работающий

Й

йип — нитка
йылдыз — звезда
йыл — год
йылтырамакъ — блестеть

К

кестане — каштан
кесертки — ящерица
келишкен — подходящий (-ая, -ее, -ие)
кене — опять, снова
кениш — просторный (-ая, -ое, -ые)

кенъ — широкий (-ая, -ое, -ие)
киби — как, подобно, будто
килим — ковёр
кираз — черешня
киреч — известь
кумюш — серебро
купелер (сыргъалар) — серьги, сёрежки
кукуккъуш — кукушка

Къ

къаплыбакъа — черепаха
къая — скала
къю — колодец
къавал — свирель
къаплан — тигр
къартал — орёл
къоба — пещера
къонъуз — жук
къоджаман — величественный (-ая, -ое, -ые),
огромный (-ая, -ое, -ые)
къувуш — дупло

Л

лякин — союз «но»
лейлек — аист

М

манълай — лоб
мерджан — коралл
муэссисе — учреждение
мания — преграда, препятствие
медениет — культура
меджмуа — журнал
миявккъуш — сова

муаррир — редактор
мураджаат — обращение
муптеда — подлежащее
мысыр — индюк

Н

незакет — вежливость
насиат — совет, наставление
несиль — 1) поколение; 2) потомство
нида джумлеси — восклицательное предложение
нида ишарети — восклицательный знак
низам — порядок
низамлы — дисциплинированный (-ая, -ое, -ые)
нокъта — точка
нумюне — образец
нутукъ — речь

О

омуз — плечо
орьмек — вязать
обаламакъ — собирать в кучу
оймакъ — напёрсток
орью — скатерть
орьнек — 1) узор, рисунок; 2) образец, пример
отургъыч — табуретка

П

пападие — ромашка
пай — часть, доля
пачавра — тряпка, ветошь
пек — очень, сильно
пелит — жёлудь
пугъу — филин
пул — 1) чешуя; 2) блёстки

Р

раф — полка
риджа — просьба
раатлыкъ куню — выходной
ребер — руководитель
риджа — просьба

С

севинмек — радоваться
саба емеги — завтрак
сагъыр тутукъ — глухой согласный
саифе — страница
санат — искусство
сание — секунда
сансар — белка
сатыр — строка
сатырбашы — абзац
сербест — свободно, свободный (-ая, -ое, -ые)
серги — выставка
серт — суровый (-ая, -ое, -ые)
сес — 1) звук; 2) голос
сёз — слово
сёзнинъ тамыры — корень слова
сеяат — путешествие
сойад — фамилия
созукъ сес — гласный звук
суаль джумлеси — вопросительное предложение
суаль ишарети — вопросительный знак
сыгъын — олень
сыгъырчыкъ — скворец
сырлы козь — сероглазый (-ая, -ое, -ые)
сынъыр — 1) граница; 2) предел

Т

таки — клюв (о птице)
тезайтым — скороговорка
теляффуз — произношение
табиат — природа
тай — жеребёнок
таймакъ — скользить, кататься
талда — тень
там — полный, целый, весь
тамирлемек — ремонтировать
тамырдаш сёзлер — однокоренные слова
танълай — небо
танъ — утренняя заря, рассвет
тапмаджа — загадка
тахта — доска
тадж — корона
тедавийлемек — лечить
тезья — станок
текне — миска для замешивания теста
теляш — тревога, паника
тен — тело
тенеффюс — перемена
тертип — порядок
тимсах — крокодил
тиреме — опора
тирсек — локоть
токътав — пауза
тот — ржавчина
токъумаджылыкъ — ткачество
турна — журавль
туткъал — клей
тутукъ сес — согласный звук
тырнавуч — грабли
тыртыр — гусеница

тютюнджилик — табакководство
тюкян — магазин

У

улакъ — козлёнок
ульке — страна, край
ургъу — ударение
ургъулы — ударный (слог)
уфакъ — 1) маленький (-ая, -ое, -ие); 2) мелкий
(-ая, -ое, -ие)
учансув — водопад
учурым — обрыв, пропасть, бездна
учуджы — лётчик
удж — конец

Ф

фесильген — базилик
файдалы — полезный (-ая, -ое, -ые)
фидеджи — человек, выращивающий рассаду
фикир — 1) мысль; 2) мнение
фурун — печь для выпечки хлеба

Х

хортум — хобот
хабер — 1) новость; 2) сказуемое
Хош кельдинъиз! — Добро пожаловать!

Ц

цирк — цирк

Ч

чавке — галка
чалы — куст
чам — сосна

чавдар — рожь
чагъала — чайка
чайыр — луг (горный)
чалгъыджы — музыкант
чегертки — кузнечик
черик — четверть
чиленгир — слесарь
чимен — луг, лужайка
чифт — пара, парный, двойной
чюнки — потому что, так как, ибо

Дж

джевап — ответ
джумерт — щедрый (-ая, -ое, -ые)
джанланмакъ — оживляться
джедвель — 1) таблица; 2) список; 3) расписание;
4) линейка
джиан — мир, земля
джумленинъ баш азалары — главные члены предложения
джумленинъ экинджи дередже азалары — второстепенные члены предложения
джылап — овёс
джылт — обложка

Ш

шарт — условие
шей — 1) предмет; 2) вещь
шемсие — зонтик
шенъ — весёлый, радостный (-ая, -ое, -ые)
шиар — лозунг
шималь — север
шифалы — полезный, целительный (-ая, -ое, -ые)
шырылты — журчание

Ы

ызан — пашня

Э

эбет — конечно

эвель-эзелден — издавна

эвляд — 1) дитя; 2) потомок

эгев — напильник

эгер — если

эдеп — воспитание

эдепли — воспитанный

эзберлемек — учить наизусть, выучить

эким — врач

элял — чистый, святой

эмдже — дядя по отцу

эмек — труд

эмен — дуб

эмир — приказ

эрте — рано

эшья — вещь (домашняя)

Ю

юзьбез — полотенце

юк — груз

юкзу — сон

юрек — сердце

юрт — 1) родина; 2) родная сторона

ютум — глоток

Я

яваш — тихо, медленно

ягъ — масло

ягъмур — дождь

яз — лето
язма нутукъ — письменная речь
язы — письмо, почерк
яйла — пастбище
якъа — воротник
якъын — 1. близко; 2. близкий (-ая; -ее; -ие)
ялы — берег
ялвармакъ — просить, умолять
янъгыравукъ тутукъ — звонкий согласный
япракъ — лист, листок
яраштырмакъ — украшать, разукрашивать
ярыш — соревнование, конкурс
ястыкъ — подушка
яхшы — 1. хорошо; 2. хороший (-ая; -ое; -ие)
яшамакъ — жить

МУНДЕРИДЖЕ

Азиз балалар!	3
ДЖУМЛЕ	4
Джумленинъ баш ве экинджи дередже азалары	9
Джумледе сёзлернинъ бири-биринен багъы ..	22
СЁЗ	28
Сёз ве онынъ манасы	—
Бирманалы ве чокъманалы сёзлер	32
Синонимлер ве антонимлер	35
СЁЗ ЧЕШИТЛЕРИ	39
Сёз чешитлери акъкъында умумий малюмат Исим	42
Фииль	52
Сыфат	57
Сёзнинъ тамыры. Тамырдаш сёзлер	62
ЭКИНДЖИ СЫНЫФТА КЕЧИЛЫГЕНЛЕРНИ ТЕКРАРЛАВ	71
Имля лугъаты	86
Къаршы маналы сёзлернинъ лугъаты	89
Къырымтатарджа-русча лугъат	91

Окъув нешири

Саггарова Миляра Сейтвелиевна
Саггарова Сание Сетвелиевна

Къырымтатар тили (тувгъан)

2 сыныф

2 къысымда, 2 къысым

Къырымтатар ве рус тиллеринде окъуткъан умумтасиль
музисселери ичюн окъув къулланмасы

Учебное издание

Крымскотатарский язык (родной)

2 класс

З В 2ff частях // часть 2 Z

Учебное пособие для общеобразовательных организаций
с обучением на крымскотатарском и русском языках

Директор Санкт-Петербургского филиала С. Ф. Зубов
Зам. директора Санкт-Петербургского филиала
по редакционно-издательской деятельности А. В. Бабурин
Редакторы Э. Ш. Меметова, Н. С. Венгеев
Корректор Э. Н. Меджитова
Ответственный за выпуск А. В. Бабурин
Консультант Д. Н. Минакаева
Руководитель проекта М. Е. Помапенкова
Художественные редакторы А. Г. Иванов, Ю. Н. Кобосова
Дизайн Л. И. Нуреевой
Дизайн макета О. Г. Чичваринной
Компьютерная верстка Т. А. Зеленской

Налоговая льгота — Общероссийский классификатор продукции ОК 005-93—953000.
Изд. лиц. Серия ИД № 05824 от 12.09.01. Подписано в печать 27.11.17. Формат
84×108^{1/16}. Бумага офсетная. Гарнитура Школьная. Печать офсетная. Уч.-изд. л. .
Тираж 3950 экз. Заказ № .

Акционерное общество «Издательство «Просвещение».
127521, Москва, 3-й проезд Марьиной рощи, 41.

Отпечатано по заказу АО «ПолиграфТрейд» в типографии
ОАО «Тверской полиграфический комбинат».

170024, г. Тверь, пр-т Ленина, 5.
Тел.: +7(4822) 44-43-60. Факс: +7(4822) 44-98-42.
E-mail: tpk@tverpk.ru sales@tverpk.ru

Lo Z

Z Z (2p.)

Формат ботмб:
Z B 2 частях Z
Z Z часть 2 Z

?

104

746